

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Lucie Němcová

Vývoj diskurzu pravicového populismu v České republice

Diplomová práce

Praha 2020

Autor práce: Bc. Lucie Němcová

Vedoucí práce: doc. PhDr. Ondřej Císař, Ph.D.

Rok obhajoby: 2020

Bibliografický záznam

NĚMCOVÁ, Lucie. *Vývoj diskurzu pravicového populismu v České republice*. Praha, 2020. 84 s. Diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií. Katedra sociologie. Vedoucí diplomové práce doc. PhDr. Ondřej Císař, Ph.D.

Abstrakt

Práce zkoumá vývoj pravicově populistického diskurzu v České republice a klade si za cíl definovat podoby a případné změny v populistickém diskurzu se zvláštním důrazem na argumentaci, změny pak interpretovat v širším společenském a politickém kontextu. Předmětem výzkumu jsou tři organizační inkarnace pravicového populismu: Věci veřejné, Úsvit přímé demokracie – Tomio Okamura a Svoboda a přímá demokracie – Tomio Okamura. Metodou výzkumu je diskurzivně-historický přístup, který čerpá z analýzy topoi. Analýza programů těchto dvou hnutí a strany ukázala, že pravicově populistický diskurz se posunul od původních témat, která nastolila strana Věci veřejné. Ta jsou obsažena i u zbylých dvou hnutí, každé ale přidává i něco navíc. Od počátečních anti-elitních postojů, sociálního šovinismu a důrazu na přímou demokracii v případě Věci veřejných k nacionalismu a podpoře národní hrdosti v případě Úsvitu a dále k tvrdému euroskepticismu, islamofobii a anti-imigračním apelům v případě SPD. Použité topoi v programu VV je především topos zneužívání, Úsvit se svým specifickým apelem na národní uvědomění ale představuje i topos lidu či výhody a SPD jednoznačně nejčastěji používá topos hrozby či nebezpečí.

Abstract

The thesis examines the development of right-wing populist discourse in the Czech Republic and aims to define the forms and possible changes in populist discourse with a special emphasis on argumentation, then to interpret the changes in a broader social and political context. The research focuses on three organizational incarnations of right-wing populism: Public Affairs, Dawn of Direct Democracy - Tomio Okamura and Freedom and Direct Democracy - Tomio Okamura. The research method is a discursive-historical approach, which draws on the analysis of topoi. An analysis of the programs of the two movements and the party showed that the right-wing populist discourse has shifted from the original themes that the Public Affairs party has raised.

These are included in the other two movements, but each adds something extra. From the initial anti-elite attitudes, social chauvinism and emphasis on direct democracy in the case of Public Affairs to nationalism and the promotion of national pride in the case of the Dawn, to the harsh euroscepticism, Islamophobia and anti-immigration appeals in the case of the SPD. The topoi used in the VV program is primarily topos of abuse, but the Dawn, with its specific appeal to national awareness, also introduces topos of people or topos of advantage, and the SPD clearly most often exploits topos of threats or dangers.

Klíčová slova: Populismus, pravicový populismus, topoi, topos, Věci veřejné, Úsvit přímé demokracie – Tomio Okamura, Svoboda a přímá demokracie – Tomio Okamura, diskurz.

Keywords: Populism, right-wing populism, topoi, topos, Public Affairs, Dawn of Direct Democracy - Tomio Okamura, Freedom and Direct Democracy - Tomio Okamura, discourse.

Rozsah práce: 155 419 znaků (od úvodu po závěr)

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.

Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.

Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 18. 4. 2020

Lucie Němcová

Poděkování

Ráda bych poděkovala svému vedoucímu práce, doc. Ondřeji Císařovi, za odborné vedení, cenné rady a pozitivní přístup.

Své rodině děkuji za neutuchající podporu.

Institut sociologických studií

Projekt diplomové práce

Vývoj diskurzu pravicového populismu v České republice

Název práce v češtině: Vývoj diskurzu pravicového populismu v České republice

Název v anglickém jazyce: The development of the discourse of right-wing populism in the Czech Republic

Klíčová slova: populismus, politická strana, populistický diskurz, hnutí, Česká republika, Věci veřejné, Úsvit přímé demokracie, Svoboda a přímá demokracie – Tomio Okamura

Klíčová slova anglicky: populism, political party, populist discourse, movement, Czech Republic, Public Affairs, Dawn of Direct Democracy, Freedom and Direct Democracy – Tomio Okamura

Akademický rok vypsání: 2018/2019

Typ práce: diplomová práce

Jazyk práce: čeština

Ústav: Katedra sociologie (23-KS)

Vedoucí / školitel: doc. PhDr. Ondřej Císař, Ph.D.

Řešitel: Bc. Lucie Němcová

Zásady pro vypracování

Práce se bude zabývat vývojem a změnami v populistickém diskurzu u tří organizačních inkarnací pravicového populismu v České republice. Jedná se o Věci veřejné, Úsvit přímé demokracie a Svoboda a přímá demokracie – Tomio Okamura. Prostřednictvím analýzy programových dokumentů a projevů leaderů stran bude cílem magisterské diplomové práce definovat podobu a případné změny v jejich populistickém diskurzu a ty interpretovat v širším kontextuálním rámci. Práce bude dále diskutovat přijímání populistické rétoriky tradičními politickými stranami.

Seznam odborné literatury

- Jansen, R. 2011. „Populist Mobilization: A New Theoretical Approach to Populism.“ *Sociological Theory* 29 (2) 75-96. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/23076372>
- Hadiz, V. R., Chrysosgelos, A. 2017. “Populism in world politics: A comparative cross-regional perspective.” *International Political Science Review* 38 (4) 399-411.
- Dawson, J., Hanley, S. 2016. „The Fading Mirage of the ‚Liberal Consensus‘.“ *Journal of Democracy* 27(1): 20-34.

- Laclau, E. 2005. *On Populist Reason*. London: Verso.
- Kriesi, H. 2014. „The Populist Challenge.“ *West European Politics* 37(2): 361-378.
- Mudde, C. 2004. ‘The Populist Zeitgeist’, *Government and Opposition* 39 542–63.
- Canovan, M. 2002. ‘Taking Politics to the People: Populism as the Ideology of Democracy’, in Yves Mény and Yves Surel (eds.), *Democracies and the Populist Challenge*. Basingstoke: Palgrave, 25–44.
- Mény, Y. and Surel, Y. 2000. *Par Le Peuple, Pour Le Peuple. Le Populisme Et Les démocraties*. Paris: Fayard.
- Weyland, K. 1999. „Neoliberal Populism in Latin America and Eastern Europe.“ *Comparative Politics*, 31 (4), 379-401. doi:10.2307/422236.
- Wodak, R., Meyer, Michael J. 2001 (eds). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: Sage.
- Wodak, R. 2015. *The politics of Fear: What Right-Wing Populist Discourses Mean*. London: Sage.
- Wodak, R., M. KhosraviNik, B. Mral (eds.). 2013. *Rightwing Populist Rhetoric across Europe*. London: Bloomsbury.

Obsah

Úvod.....	11
1 Dosavadní stav poznání.....	13
1.1 Definování populismu	13
1.1.1 Lid versus elity	13
1.1.2 Charismatický leader	14
1.1.3 Proti čemu všemu?.....	15
1.2 Pravicový populismus.....	16
1.2.1 Rétorika pravicového populismu	19
1.2.2 Ideologie a / nebo styl?	21
1.2.3 Framing.....	22
1.2.4 Charisma a branding.....	22
1.3 Přístupy ke zkoumání populismu	23
1.3.1 Populismus jako komunikační styl	23
1.3.2 Populismus jako způsob mobilizace / strategie	24
1.3.3 Populismus jako ideologie.....	24
1.3.4 Populismus jako diskurz	25
2 Některé důvody pro vzestup populismu	26
2.1 Makro důvody	26
2.2 Mezzo důvody	27
2.3 Evropský kontext.....	29
2.4 Kontext České republiky.....	30
2.4.1 Věci Veřejné	30
2.4.2 Úsvit přímé demokracie	33
2.4.3 Svoboda a přímá demokracie.....	34
3 Metodologie	36
3.1 Diskurzivně-historický přístup.....	36
3.2 Diskurzivní strategie.....	38
3.2.1 Topoi.....	39
3.2.2 Falacie, metafory a popírání rasismu	42
3.3 Sběr dat	44
4 Analytická část.....	45
4.1 Věci veřejné.....	45
4.2 Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury	49

4.3	Svoboda a přímá demokracie Tomia Okamury	55
4.4	Srovnání zkoumaných subjektů.....	64
5	Vzájemná blízkost argumentů.....	67
	Závěr.....	73
	Summary	75
	Použitá literatura.....	78

Úvod

Tématem diplomové práce je vývoj diskurzu pravicového populismu v České republice. Výzkumným cílem je zmapovat a systematicky analyzovat existující formy populistické rétoriky se zaměřením na argumentaci a její vývoj v čase u vybraných českých politických stran a hnutí. Na základě východisek diskurzivně-historického přístupu (DHA) a jeho aplikace na politických či volebních programech je tedy cílem definovat podoby populistického diskurzu a případné změny v něm u tří organizačních inkarnací pravicového populismu a změny interpretovat v širším společenském a politickém kontextu. Výzkum zahrnuje Věci veřejné, Úsvit přímé demokracie – Tomio Okamura a Svoboda a přímá demokracie – Tomio Okamura. Metodou výzkumu je konkrétní typ kritické diskurzivní analýzy, a sice DHA. Diskurzivně-historický přístup staví na analýze topoi, což jsou záruky, které garantují přesun od argumentu k závěru (Kienpointner 2011 in Wodak 2015: 51). Prostřednictvím takových topoi lze obhajovat různé názory a argumenty v oblasti migrace, sociální politiky, zahraniční politiky, rodinné politiky nebo kultury.

Téma výzkumu bylo zvoleno s ohledem na stále více prominentní roli pravicového populismu jak ve světě, tak i v České republice. V lokálním prostředí přispělo k nárůstu pravicového populismu mnoho faktorů, začátkem ale byla destabilizace stranické politiky po volbách v roce 2010 (Hanley 2012). Od té doby do politiky přicházejí, a také z ní odcházejí, nové strany, a právě ty pravicově populistické tvoří většinu z nich.

Teoretické pozadí práce tvoří část věnovaná současnému stavu poznání této problematiky, která se skládá z definování populismu na základě jeho typických vlastností. Nejdůležitější charakteristikou je antagonistické postavení „čistého lidu“ a „zkorumpovaných elit“, negativní postoj k reprezentativní demokracii a podpora demokracie přímé, jako té jediné a pravé. Charismatické vůdcovství je také součástí typických znaků populismu.

V následujících kapitolách se práce věnuje pravicovému populismu a jeho rétorice, která má svá specifika. Ty se v této části snažím popsat. Populismus není snadno definovatelný a různí se i přístupy k jeho zkoumání, které ve stručnosti dále představuji.

V neposlední řadě se zabývám i některými příčinami vzestupu populismu, a to na třech úrovních, přičemž na té nejužší rozebírám kontext vzniku a úspěchu tří zkoumaných inkarnací pravicového populismu.

V metodologické části se snažím podrobně popsat zvolenou metodu výzkumu a detailně se věnuji argumentační diskurzivní strategii, která je podstatná pro dosažení cíle diplomové práce. Uvádím zde i krátké příklady analýzy projevu Geerta Wilderse a rozhovoru s Jörgem Haiderem podle Ruth Wodak, která je jakousi průkopnicí diskurzivně-historického přístupu. Analytická část práce je rozdělena do tří podkapitol podle jednotlivých zkoumaných hnutí a strany. Zkoumám zde programy a soustředím se především na jednotlivé topoi či falacie v rámci argumentační strategie, ale neopomím ani ostatní diskurzivní strategie.

V diskuzi se zaměřuji na sbíhání argumentů, či vzájemnou blízkost rétoriky Věcí veřejných, Úsvitu a Svobody a přímé demokracie s etablovanými stranami ČSSD a ODS.

1 Dosavadní stav poznání

1.1 Definování populismu

Populismus „... se stal populárním“ (Jagers a Walgrave 2007: 321), je „notoricky vágní termín“ (Canovan 1999: 3), „náročný na konceptualizaci“ (Jansen 2011: 76). Tato kapitola se věnuje definování populismu na základě několika typických charakteristik. Nejprve nastíním antagonistické postavení elit a lidu, vyjádřím se k charismatickému vůdcovství a v poslední podkapitole představím, proti čemu se dále populismus staví.

1.1.1 Lid versus elity

I přes teoreticko-konceptuální chaos, většina definic populismu má společné alespoň dva referenční body: „elita“ a „lid“. Mudde (2004: 543, 544) definuje populismus jako ideologii, která považuje společnost za rozdělenou na „čistý lid“ a „zkorumpovanou elitu“. Tyto dvě skupiny jsou homogenní a antagonistické. Populismus je ideologie tvrdící, že politika by měla být výrazem obecné vůle lidu a není tak konzistentní jako například socialismus nebo liberalismus. Z toho důvodu je populismus pouze tenká ideologie, která může být snadno kombinovatelná s různými dalšími ideologiemi, včetně komunismu, ekologie, nacionalismu nebo socialismu. Základním konceptem populismu je tedy homogenní „lid“ a na základě identifikování tohoto „lidu“ lze pak identifikovat „elitu“ jako jeho opak a úhlavního nepřítele, jako nekompetentní a postrádající zdravý rozum obyčejných lidí (Pauwels 2011: 100).

Existují tři koncepte „lidu“: V kulturní koncepci je lid chápán jako národ a je spojován s pravicovým populismem. V ekonomickém pojetí se zase lid bere jako třída, což je charakteristické pro levicový populismus. V politickém pojetí se lid chápe jako suverenita, existují zde specifické vize demokracie a mohou být součástí pravicové i levicové verze populismu. (Mény a Surel 2000 in Kriesi 2014: 362-363).

„Populismus v moderních demokratických společnostech je nejlépe vnímán jako výzva, apel na ‚lid‘ proti zavedené struktuře moci a dominantním myšlenkám a hodnotám společnosti.“ (Canovan 1999: 3). Populismus je zaměřen proti elitám, ospravedlňuje své činy odvoláním se na monolitický lid, který nemá vnitřní rozdíly, odkazuje na lid, ztotožňuje se s lidem. Výjimku tvoří specifické kategorie, které podléhají exkluzi, části

populace jsou stigmatizovány a vyloučeny z „lidu“. Taková populace je definována jako hrozba a břemeno pro společnost a považuje se za zodpovědnou za neštěstí, která mají dopad na běžnou populaci. V důsledku toho se z těchto kategorií vytvářejí obětní beránci, se kterými musí být přísně zacházeno, pokud nejsou jednoduše odstraněny z teritoria „lidu“. (Jagers a Walgrave 2007: 322, 324).

Cas Mudde (2004: 545) a Margaret Canovan (1984: 313, 320) upozorňují na vágnost pojmu „lid“ tak, jak ho používají populisté (příliš široký a rozptýlený pojem, který znamená něco jiného pro různé populisty). Paul Taggart představil alternativní „heartland“. Jde o konstrukci ideálního světa, který je vytvářen retrospektivně z minulosti (na rozdíl od utopí), je to v podstatě minulost promítnutá do současnosti. Přítomná je silná vize světa takového, „jaký byl“ dříve: bez imigrace, globalizace, odmítá se intervence státu a jeho agentů ve formě politiků, intelektuálů a byrokratů. V této konstrukci se věří, že před zkorumpováním a narušením současnosti zde byl dobrý život, podstatou „heartland“ je to, že dobrý život byl již prožit, což znamená, že je (znovu) proveditelný. „Lid“ je pak obyvatelem tohoto idealizovaného pojetí komunity. Tento pojem se používá, protože „heartland“ je něco emotivního, spíše než rozumového a také nejednoznačného, což je pro populisty výhodné. Zakrývá nebo ignoruje to, co by jinak mohlo rozdělovat jejich voliče. Taggart také využívá pojmu „heartland“ k vysvětlení spojení populismu s různými ideologiemi levice či pravice: kvůli nedostatku základních hodnot, které se odvozují od rozmanitých verzí „heartland“, se populismus propojuje s odlišnými ideologiemi. Díky tomu je populismus flexibilní a neúplný zároveň, nenaznačuje to ale jeho prázdnotu jako konceptu, díky tomu může být populismus všudypřítomný (Taggart 2004: 274-275). „Heartland“ je tedy obýváno „lidem“ a populismus, jako politická tendence, se je snaží oddělit od údajně zkorumpovaných „elit“. Ty jsou zodpovědné za sociální a ekonomické problémy, které mají narušit „lid“ nebo „národ“ (Hadiz a Chrissogelos 2017: 405).

1.1.2 Charismatický leader

V souvislosti s populismem je také často skloňované charismatické vůdcovství, které není konstitutivním prvkem populismu, spíše, než by ho definovalo, ho usnadňuje či umožňuje (Gidron a Bonikowski 2013: 13; Mudde 2004: 545). Populistický leader nepatří do zavedené politické elity a je mluvčím „lidu“, který zná jejich těžkosti (Kriesi 2014: 363). Populisté podporují úzkou osobní vazbu mezi vůdcem a následovníky a

odmítají zkosnatělé institucionální struktury, včetně byrokracie. Personalizované vedení je reakce proti politice, jaká se obvykle dělá. Kvůli odmítání omezených forem vedení (což může být krátkodobě výhodné), vyvstávají potíže z dlouhodobého hlediska v otázce následnictví. Pokud velí stejná osoba, pak personalizace vedení funguje. Problémy vznikají při přenesení pravomoci na nové vůdce. To je zčásti důvodem, proč jsou populistická hnutí tak velkolepá: jsou vysoce viditelná prostřednictvím svých vůdců, budují si podporu, ale často sdílejí stejnou politickou „životnost“ jako tito vůdci. (Canovan 1999: 6; Taggart 2004: 276).

1.1.3 Proti čemu všemu?

Mnoho populistů upřednostňuje přímou demokracii, tedy politické rozhodování referendem a lidovou iniciativou. Těžkosti, které vlády, mainstreamové strany a média systematicky ignorují, pak populisté naopak vyjadřují, a proto se považují za skutečné demokraty (Canovan 1999: 2). Jsou proti zavedeným politickým stranám, protože populisté různých druhů stojí proti jakémukoliv mezičlánku mezi lidmi a těmi, kdo rozhodují, argumentují tím, že politické strany narušují spojení mezi vůdci a příznivci. Politické strany upřednostňují své vlastní zájmy nad zájmy lidu, vytvářejí umělé rozdělení uvnitř homogenního lidu. Populisté často odkazují na „zdravý rozum“ lidu jako na základ dobré politiky (Kriesi 2014: 363; Mudde 2004: 546, 547). Vůči reprezentativní politice je populismus nepřátelský a může se stát politickou silou pouze za podmínek vytvořených reprezentativní politikou (Taggart 2004: 273). Zajímavý pohled na problematiku nabízí Kurt Weyland (1999: 387), který se zabývá kompatibilitou politického populismu a ekonomického neoliberalismu. Weyland mluví o averzi populismu k politickým stranám, která není cizí ani neoliberálním expertům, kde uvádí příklad Václava Klause, který si udržel své pohrdání politiky. Weyland prezentuje i další společné znaky, například útoky populistů na politickou třídu a byrokracii, které se hodí neoliberálním expertům. Ti se snaží o zrušení státních zásahů a o osvobození tržní síly. Neoliberální experti tak vydělávají na populistických útocích na politickou třídu, aby prosazovali deregulaci, privatizaci a propouštění veřejných činitelů (Weyland 1999: 387-388).

Anti-elitní sentimenty jsou, jak vyplývá z výše uvedeného, důležitou charakteristikou; populisté stojí bok po boku lidu proti elitám – to jsou ti nepřátelé žijící „nad“ lidmi. Elity mohou být politické (strany, vláda, ministři atd.), které jsou často obviňovány ze

všech selhání a problémů, ale také média (mediální magnáti, novináři atd.), stát (správa, státní služba), intelektuálové (univerzity, spisovatelé, profesori) nebo ekonomické mocnosti (nadnárodní společnosti, zaměstnavatelé, odbory, kapitalisté). „Čím rozptýlenější anti-elitářství je – tedy to, které se zaměřuje proti obecným a univerzálním kategoriím elit (např. proti všem politickým stranám) – tím horlivějším a radikálnějším se pak stává.“ (Jagers a Walgrave 2007: 324). Další charakteristikou je manichejský náhled na svět, dichotomické rozdělení na dobro a zlo. Oponenti nejsou lidé s odlišnými hodnotami, jsou zlem a kompromis není možný. Zlo bývá ztotožňována s elitou, která konspiruje proti lidu, který představuje Dobro (Mudde 2004: 544, Mudde et al. 2012: 3).

Populismus je reakcí na pocit krize, která může pramenit z pocitu morálního úpadku. Není politikou stability, ale je doprovodným prvkem ke změnám a výzvám. Nakonec se vždy projeví v kritice politiky, která se nemůže vypořádat s neobvyklými podmínkami krize. Pokud populisté cítí, že je právě to jejich „heartland“ v ohrožení, začnou se mobilizovat. Rozdíl mezi populistickým „heartland“ a ostatními skupinami náchylnými k protestům je reaktivita: nežli by převzali iniciativu sami, musí být mobilizováni populistickým aktérem. Na formulování jazyka frustrace má kontext klíčový vliv. Populistické „heartland“ se tedy aktivuje při zvláštních okolnostech: kombinace přetrvávajícího politického rozhořčení, vážné výzvy proti „našemu způsobu života“ (i kdyby jen vnímané) a v přítomnosti atraktivního populistického vůdce. V krizi se mohou populisté spojit s neoliberálními experty (Taggart 2004: 275; Mudde 2004: 547-548; Weyland 1999: 397).

1.2 Pravicový populismus

Tato kapitola se zabývá definováním pravicového populismu a následná podkapitola rétorikou tohoto fenoménu. Okrajově se v dalších podkapitolách věnuji otázce, je-li vhodnější o (pravicovém) populismu hovořit jako o stylu, či ideologii. Více se ale tomuto problému budu věnovat v kapitole o jednotlivých přístupech ke zkoumání populismu. Dále zmíním i framing, který je poplatný při zkoumání pravicového populismu, i když ho moje metoda výzkumu považuje „pouze“ za jednu ze strategií, kterou populisté využívají. Poslední podkapitola se věnuje komodifikaci politiky.

V současné době je populismus spojován hlavně s (radikální) pravicí. V akademické sféře se často uvádějí jako příklady radikálně pravicové strany FPÖ (Rakousko), Front

National (Francie) nebo One Nation (Austrálie). Patří sem ale i neradikální pravicové strany, zejména Forza Italia Silvia Berlusconiho. (Mudde 2004: 549). Pravicová varianta populismu, která se zaměřuje především na přistěhovalce a národnostní menšiny, se v Evropě objevila v 80. letech a od té doby se prohloubila (Gidron a Bonikowski 2013: 4).

Cas Mudde ve své knize vyvinul minimální definici¹ stran, které jsou součástí této rodiny. Základním konceptem, na který se dají „navěsit“ další koncepty, je „národ“ a ideologickým rysem nacionalismus. Ten definuje jako „politickou doktrínu, která usiluje o shodu kulturní a politické jednotky, tj. národu a státu. Cílem nacionalistů je vytvoření monokulturního státu.“ V praxi nacionalismus vždy zahrnuje kombinaci etnického a státního nacionalismu. (Mudde 2007: 15-17). Po konci druhé světové války byl nacionalismus prohlášen za zastaralou sílu, jenže se vrátil a je globálním fenoménem. Stavějí se hranice a zdi, které definují národní stát a ochraňují ho před nebezpečím jak údajným, tak reálným, i přes více globalizovaný a sjednocený svět. Inkluze a solidarita je součástí myšlenky národa, zároveň je příslušnost k národu definována etnickými a rasistickými kategoriemi (nežli například legálním občanstvím). Dochází k exkluzi „Jiných“, kteří jsou marginalizováni jako cizí a outsideri (Wodak 2015: 70). Kvůli nacionalismu, který se znovu objevuje, se opět vyskytují tradiční uzavřené státy, a nikoli kosmopolitismus a post-nacionalismus či mnohojazyčnost. Mateřský jazyk symbolizuje národní jazyk a národ se považuje za tělo, podle nativistické politiky těla (body politics). Metafora státu jako těla a parazitů na něm byla považována za mrtvou, spojována s antisemitismem a používána nacisty, ale politika těla, zkombinovaná s diskurzem o parazitech zažívá obrození (například na volebních plakátech maďarského Jobbiku, kde je zobrazen přeškrtnutý komár) (Musolff 2010 in Wodak 2015: 74-75). Koncept mateřského jazyka se stal součástí nových zákonů o občanství obhajovaných nejen radikální pravicí, ale také mainstreamovými politickými stranami. Dnes tak nalézáme topos pravého Brita / Rakušana / Čecha, který vypadá takto: Jsi jeden z nás, pokud mluvíš mateřským jazykem a jsi potomkem rodičů, kteří tímto jazykem mluví také a jsou Brit / Rakušan / Čech. Přítomný je také topos mystické národnosti jako „britskost“, „německost“ nebo „českost“ (Wodak 2015: 93).

¹ „Definování skupiny na základě nejnižšího společného jmenovatele, tj. na základě (několika) rysů, které mají všichni jednotliví členové společné.“ Opakem je pak maximální definice hledající největší společný jmenovatel, cílem je najít největší možný počet podobností v (části) skupiny (Mudde 2007: 14-15).

Dalším konceptem je nativismus, který je definován jako „ideologie tvrdící, že státy by měly být obývány výhradně členy původní skupiny (národem) a že ne-národní prvky (osoby a myšlenky) zásadně ohrožují homogenní národní stát.“ (Mudde 2007: 19). To, co je přirozené, (angl. „nativeness“) je subjektivní a pomyslné, tak jako národ (dle Andersona 1983 in Mudde 2007: 19) a myslím si, že stejně tak pomyslné a subjektivní je i „heartland“. Nativismus oproti nacionalismu vylučuje liberální formy nacionalismu, může zahrnovat rasistické argumenty, může také být nerasistický (exkluze na základě kultury nebo náboženství). V evropském kontextu je nativismus patrný v xenofobních a nacionalistických reakcích, např. „maďarští Slováci“ vs. „slovanští Slováci“. (Mudde 2007: 19).

Pro maximální definici využívá Mudde kombinaci tří ideologických rysů: nativismu, autoritářství a populismu. Autoritářství definuje jako důraz na zákon a pořádek a tradiční rodinné hodnoty, víru ve striktně uspořádanou společnost, ve které se přísně trestá porušení autority. Nemusí to znamenat přímo antidemokratický postoj, ale ani ho to nevylučuje (ibid.: 22, 23).

Pravicový populismus je hybridem průniku řady tradičních i nových forem politické akce a politického chování, lze ho nejlépe definovat jako hybridní politickou ideologii, která odmítá poválečný politický konsenzus a obvykle kombinuje laissez-faire liberalismus a anti-elitářství s jinými, často velmi odlišnými a protichůdnými ideologiemi. Kontext je zde zásadní, každá národní nebo jiná varianta pravicového populismu je odlišná a musí se k ní přistupovat odlišným způsobem. (Wodak a Krzyżanowski 2017: 474, 475).

Konstrukce hrozeb pro „nás“ a „naš národ“ z obětních beránek (mohou to být etnické, jazykové, politické nebo náboženské menšiny) slouží k vytváření politiky strachu a tyto obětní beránci mohou za všechny strasti a problémy. Tento znak je typický pro pravicově populistické strany. I zde jsou důležité národní, regionální a lokální kontexty, obětními beránkami mohou být Židé, muslimové, Romové a jiné minority, nevládní organizace, Evropská unie, USA, komunisté, elity, média atd. Kdokoliv může být považován za „Jiného“ a nebezpečného. Vytváření politiky strachu legitimizuje politické návrhy pravicově populistických stran apelující na bezpečí (obvykle se jedná o omezení imigrace). Dále je pak pro pravicově populistické strany příznačná arogance ignorace (nevědomosti), tedy apel na selský rozum a anti-intelektualismus. Pravicoví

populisté mohou být pyšní na nevědomost, na to že nevědí určitá fakta, protože obyčejní lidé je také neznají a ani nemusejí (Wodak 2015: 2, 4, 5, 132). „Lid“ je v očích pravicových populistů vnímán šovinisticky a nativisticky. Dochází k idealizování a přepisování historie prostřednictvím vytváření mýtů o identitě a o dávné minulosti – zde se také klade důraz na etno-nacionalismus. Silný euroskepticismus² kombinují s anti-elitismem a anti-intelektualismem. V politickém programu nalezneme cíl posilování národa tím, že bude etnicky homogennější a vrátí se k tradičním hodnotám. Individuální práva nejsou na prvním místě, cíle národa ano. Typické je obviňování elity z toho, že upřednostňují internacionalismus před národem a že dávají přednost svým vlastním zájmům před zájmy lidu. Je vidět i nutkání potlačovat reprezentativní demokracii a upřednostňovat plebiscitní metody, zatímco hledají tu „pravou demokracii“ (ibid.: 43; Rydgren 2007: 242).

1.2.1 Rétorika pravicového populismu

Výše jsem zmínila některé části rétoriky pravicového populismu (arogance ignorance, vytváření mýtů minulosti, topos mystické národnosti atd.), které nyní více rozvedu. Ruth Wodak rozlišuje dvě úrovně této rétoriky: obsahy a diskurzivní strategie realizující obsahy.

Mezi konkrétní obsahy patří zdůrazňování a ochrana „heartland“ (nebo homeland – domovina, či Heimat). Naznačuje to víru ve sdílený narativ minulosti, kde jsme „My“ byli buď hrdinové, nebo oběti zla (oběti spiknutí, oběti nepřátel domoviny). Zde se tvoří potenciální hrozby: domovina či „My“ je ohrožena „Jimi“ (cizinci uvnitř společnosti, nebo vně – migranti, bankéři, Židé, Turci, muslimové, Romové...) a důraz na homogenní lid, který je definován svévolně a nativisticky. Dochází také k vytváření revizionistické historie, kde se mísí všechny minulé strasti do úspěšných příběhů „lidu“, nebo do příběhů o zradě ostatních. V neposlední řadě je zde vytváření konspirací: „Oni“ jsou jiní a komplotují proti „Nám“. Konspirace jsou součástí vytváření strachu a čerpají z tradičních anti-elitních tropů. Vytvářejí je bankéři, média, opoziční strany, zrádci domoviny apod. Pravicoví populisté podporují selský rozum a zjednodušující vysvětlení a řešení, dále je zde potřeba spasitele, charismatického vůdce, který nastolí právo a

² Euroskepticismus není jen znakem pravicového populismu, kde často odkazuje na přílišnou inkluzivitu, která podporuje imigraci. Nová levice může být proti EU, protože je málo inkluzivní. Komunisté vidí evropský projekt jako kapitalistické spiknutí, pravicové křídlo jako socialistické spiknutí (Taggart 2004: 281).

pořádek a ochrání „Křesťanský západ“ proti „Muslimskému východu“. Kromě nacionalismu a nativismu se klade důraz na tradiční, konzervativní hodnoty a morálku (např. tradiční genderové role).

Pokud se zaměříme na diskurzivní strategie využívané k realizaci výše zmíněných obsahů, Wodak zdůrazňuje následující: Vytvářením zjednodušujících dichotomií a pozitivní sebe prezentaci a negativní prezentaci „Jiných“ vzniká manichejské rozdělení světa na dobro a zlo, „My“ a „Oni“. S tímto dichotomickým pohledem na svět souvisí záměna oběti a viníka (victim-perpetrator reversal), vytváření obětních beránek přesouváním viny. Užívání *ad hominem* argumentů (argument / útok na člověka) a jiných klamů, jako podsunutého argumentu (straw man fallacy), unáhleného zobecnění a mohou se objevit i neupřímé a dvojznačné omluvy. K realizaci revizionistických historických narativů a ke konstrukci mýtu zachránce, který chrání „Nás“ proti „Jim“ slouží topos historie a topos spasitele (zachránce). Vytváření konspirací vyžaduje nereálné scénáře, kde pachatelé (politické strany, lobby, bankéři a další „Jiní“) údajně tahají za nitky. Takové scénáře jsou dramatizovány, lži a fámy se šíří, aby démonizovaly „Jiné“. Pravicoví populisté také používají strategii kalkulované ambivalence a strategii provokace k agresivním kampaním a k oslovení rozličného publika (Wodak 2015: 66-68).

Mezi konkrétní rétorické techniky Freiheitliche Partei Österreichs (FPÖ) uvádí Wodak (ibid.: 130) například repetici: sloganů nebo argumentů, hlavních bodů se zvýšenou hlasitostí. Opakováním se předpokládá, že je promluva více přesvědčivá a přivádí konec diskuze, protože oponent se již o téma nezajímá, nechce o něm znovu diskutovat. Oponentova únava znamená méně resistance a někdy dokonce rezignaci. Repetice se někdy používá v kombinaci s apelem na autoritu (topos authority, *argumentum ad verecundiam*), kde se stanovisko prezentuje jako zřejmé, a proto není potřeba dalších důkazů. Dále Wodak uvádí neustálé přerušování ostatních, náhlou změnu témat, útoky *ad hominem* na oponenty.

Pravicový populismus se stal rozšířenou politickou silou nejen v Evropě, ale i populistický diskurs se stal mainstreamem v politice současných západních demokracií. Většina zavedených stran používá hlavně populistickou rétoriku, ale některé také vyzývají ke změnám liberálního demokratického systému, zejména zavedením přímé demokracie. Mainstreamové strany, které se bojí, že ztratí své voliče, nebo chtějí ty

ztracené získat zpět, by měly odolat imitování populistické agendy. Tyto strany tak zavádějí národní politiku těla, protože se snaží zabránit svému elektorátu, aby volil krajně pravicové strany (Wodak 2015: 71, 181, 189; Mudde 2004: 562). Populistická nákaza je patrná i v otázkách migrace, evropské strany hlavního proudu mají tendenci adoptovat pozice populistických stran na tuto problematiku (Spanje 2010: passim). Blízkost argumentů tradičních stran s rétorikou stran pravicově populistických bude v práci také diskutovat.

1.2.2 Ideologie a / nebo styl?

S pomocí populistického diskurzu, který kombinuje prvky populistické „ideologie“ a populistického komunikačního „stylu“ se radikálně pravicové populistické strany snaží podporovat přesvědčování lidu a lidovou mobilizaci, aby mohly ovlivňovat masy (Aalberg et al., 2016 in Stockemer a Barisione 2017: 102). Populistický diskurz kombinuje ideologické a stylistické prvky a ty se vzájemně posilují a prolínají, není proto nutné je uměle oddělovat (Stockemer a Barisione 2017: 102). Pravicový populismus lze také přirovnat k „psychoanalýze vzhůru nohama“. Populisté zde nic neléčí, ale snaží se posilovat sami sebe skrze panující strach a fobie lidí (obavy se týkají uprchlíků, islámu a migrace obecně), využívají současné neurózy svých společností, aby se etablovali v politice a politickém diskurzu. (Geiges, Marg a Walter 2015 in Gür-şeker 2018: 116). Vytváření politiky strachu vede k neurotickým reakcím na migraci, které se projevují například úspěchem pravicově populistické strany Alternative für Deutsch (AfD) či přetrvávajícími demonstracemi Pegidy. Jejím základním rétorickým prvkem je řešení sociopolitických výzev tím, že rozdmýchává strach, aby se legitimovala existence hnutí. Strach je v diskurzu Pegidy patrný nejen v klasických médiích, ale i v debatách na sociálních sítích (Gür-şeker 2018: 128, 129).

Podobným příkladem je i francouzská Front National, která již více než 40 let obhájí zjednodušující „hlavní rámec“ (Benford a Snow 2000 in Stockemer a Barisione 2017: 103). Dle FN je francouzská společnost ovládána zkorumpovanými elitami, které přijímají laxní vládní politiku v oblasti veřejné bezpečnosti a je pošpiněna zahraničními vlivy (Crépon 2012 in Stockemer a Barisione 2017: 103). Hlavní rámec Front National je proti imigrantům, vykazuje nacionalistické sentimenty a je anti-establishmentový. Takový světový názor se promítá do politického diskurzu, který postupuje proti cizincům a imigrantům často spojeným s nezaměstnaností, veřejnou nejistotou a šovinismem v

sociální oblasti, který je pro to, aby sociální programy pracovaly ve výhradní prospěch „vlastních“ lidí národa (Stockemer a Barisione 2017: 103).

1.2.3 Framing

Zdá se, kulturalistický přístup poplatný především při zkoumání sociálních hnutí, lze využít i pro zkoumání populismu. Odbornou literaturu o populismu prostupuje rámování (angl. *framing*), které se ve své původní formě zaměřuje na symbolickou rovinu komunikace aktivistů sociálních hnutí, především na to, „jak artikulují nesnáze, generují konsenzus o formách kolektivní akce a prezentují řešení pro přívržence, náhodné diváky ale i antagonisty.“ (Williams 2004: 93). Stockemer a Barisione (2017: 107-108) ve svém článku používají framing, konkrétně v kontextu změněného rámce anti-imigračního diskurzu Front National, který byl za Jean Marie Le Pena zaměřen na bezpečnost, pokud jsou nejistota a kriminalita hlavními obavami veřejnosti, je tento rámec úspěšný. Ani-imigrační diskurz FN byl pod vedením Marine Le Pen přerámován jako výsledek nezodpovědné politiky Evropské unie. I Wodak (2015: 20, 60) užívá tohoto termínu, i když se hlavně věnuje analýze topoi. „Bad apple frame“ je postaven na přísloví, že jedno shnilé jablko zkazí celý sud, a nabízí tak snadné řešení – jablka se zbavit a tím sud zachránit. Používá se například při odkazování na údajného zlosyna v opozici. Jindy se může jednat o taktiku, kdy politik rámec posune záměrně, aby vyprovokoval debatu na jiné téma. Jde o odvedení pozornosti od svých urážlivých výroků, politik začne odkazovat na svobodu slova a politickou korektnost, což mu umožní rozptýlení a únik od původního skandálního problému.

1.2.4 Charisma a branding

Pravicově populistické strany používají jednoduchý jazyk při vyjadřování nespokojenosti a vzteku, na elity útočí například frázemi jako „proti těm nahoře“. Sami se považují za záchránce těch lidí, kteří „zůstali vzadu“. Tito politici se prezentují jako „jedni z Nás“, kde „My“ jsou obyčejné ženy a muži a pravicovní populisté vědí, co potřebujeme, a mají kuráž to vyjádřit. Jsou součástí in-group, nejedná se o intelektuály nebo elity, ale o jedince se selským rozumem, kteří chodí do stejných hospod jako všichni ostatní. Zachraňují Nás před „Nimi“, což je širší kategorie, jsou to oponenti, cizinci, a obecně všichni nebezpeční lidé a scénáře. Jak jsem již zmiňovala, charismatické vůdcovství je pro (pravicově) populistické strany důležité, charisma jako takové je sociálně konstruováno a musí být rozeznáno veřejností. Dochází ke

komodifikaci politiky a politiků: konstrukce jedinečnosti politické strany a jejího vůdce, vytváření metonymického vztahu mezi lidmi a produkty strany, vytváření rozpoznatelnosti pomocí plakátů a prodávání značky skrze každodenní produkty je charakteristické pro branding (Wodak 2015: 125-126, 131, 133, 134).

Zde bych ráda uvedla konkrétní příklad z České republiky. SPD byla ještě donedávna v brandingu velmi aktivní, na stránkách e-shopu SPD³ si příznivci mohli zakoupit náušnice, kšiltovky, knihy, šály nebo podložky pro umístění státní poznávací značky s logem SPD a sloganem „Odvaha říkat pravdu“. Tento neoficiálního e-shop, který se ale prezentoval jako oficiální, byl v roce 2018 terčem mediální pozornosti především kvůli tomu, že někteří členové strany byli nuceni si zakoupit předměty z e-shopu, ty následně rozprodávat a peníze odevzdat.

1.3 Přístupy ke zkoumání populismu

V této kapitole se budu zabývat jednotlivými přístupy ke zkoumání populismu. Populismus lze zkoumat a definovat jako komunikační styl, jako mobilizační strategii nebo ideologii, či jako diskurzivní styl.

1.3.1 Populismus jako komunikační styl

Populismus chápaný jako komunikační styl politických aktérů (politiků, politických stran, leaderů hnutí, novinářů atd.) je tenká definice populismu⁴. Tito političtí aktéři odkazují na lid (jako na veřejnost, obyvatele, daňové poplatníky, občany...) na kterému jim záleží. Populismus je zde komunikační rámec obracející se k lidem, populisté vědí, co lidé chtějí, a nejsou vůči nim odcizení. V této své tenké konceptualizaci je populismus zbaven všech pejorativních a autoritářských konotací, je to normální politický styl, který přijaly všechny druhy politiků všech dob. Populismus je strategií mobilizace podpory, je to standardní komunikační technika využívaná k oslovení voličů (Jagers a Walgrave 2007: 322, 323).

³ V době psaní této práce byl e-shop již zrušen, webová stránka hlásila pouze toto: „E-shop SPD-SHOP.CZ byl po rozpuštění moravskoslezské organizace ZRUŠEN. Případné reklamace řešte pomocí emailu obchod@spd-shop.cz. Děkujeme za dosavadní přízeň.“ [cit. 25. 11. 2019]. Uvedené příklady jsem získala pomocí WebArchivu: <https://web.archive.org/web/20180324205358/http://www.spd-shop.cz/>.

⁴ Do plné definice populismu autoři řadí kombinaci odkazování na lidi, anti-elitismus a exkluzi určité části populace.

1.3.2 Populismus jako způsob mobilizace / strategie

Koncept populistické mobilizace se zaměřuje na populismus jako na činnosti, které politici a jejich podporovatelé dělají, spíše než na populismus jako typ hnutí, ideologie nebo strany. Populistická mobilizace popisuje jakýkoli trvalý politický projekt kombinující lidovou mobilizaci (mobilizace sociálně vyloučených do politické akce) s populistickou rétorikou (nacionalistická rétorika odkazující na běžný lid). Kontext je zde důležitý, každá země má svá vlastní specifika, která přispívají k variacím v obsahu populistické rétoriky. Jsou to určité narativy, specifické rámování problémů, vlastní politický styl a symbolika, skupinové reprezentace... Populistická mobilizace může být dobrou strategií jak pro státní vůdce, tak pro vůdce politických hnutí usilujících o získání kontroly nad státem (Jansen 2011: 82-85). Podobným přístupem (aplikovaným i v podobném prostředí – Latinská Amerika) je i chápání populismu jako „Politické strategie, prostřednictvím které vůdce hledá nebo vykonává vládní moc založenou na přímé, nezprostředkované, neinstitucionalizované podpoře velkého počtu většinou neorganizovaných následovníků.“ (Weyland 2001: 14). Tento přístup je také považován za nekompletní, protože se soustřeďuje především na materiální aspekty politiky jako jsou historické předpoklady a koalice, zatímco nepracuje se stylistickými nebo myšlenkovými prvky populismu (Hawkins 2010: 39; Moffitt a Tormey 2014: 386).

1.3.3 Populismus jako ideologie

Cas Mudde se soustřeďuje na tuto problematiku a navrhl definici populismu jako tenké ideologie (viz výše). Komplexní „úplná“ ideologie bude obsahovat „konkrétní interpretace všech hlavních politických konceptů připojených k obecnému plánu veřejné politiky, který vyžaduje konkrétní společnost.“ (Freeden 1998: 750). „Tenké“ ideologie jsou omezeny na soubor klíčových konceptů, které samy o sobě nejsou schopny poskytnout komplexní odpovědi na všechny politické otázky, které společnosti vytvářejí (ibid.). Populismus nemá vlastnosti „plné“ ideologie, je tenkou ideologií: jeho rozptýlenost je způsobená chybějícím programovým těžištěm, ale je schopný kohabitace a komplexnějšími ideologiemi. (Stanley 2008: 99-100). Pankowski (2010 in Gidron a Bonikowski 2013: 6) považuje ideologie za „mentální rámce“. Ty pak pomáhají aktérům řídit politickou akci a interpretovat politickou realitu. Empirické studie, které považují populismus za soubor myšlenek (idejí), by měly studovat tvorbu programů politických aktérů, výzkumy v této tradici se proto soustředí na stranickou literaturu.

Ideologický a rétorický obsah populistické politiky je centrálním zájmem tohoto směru hlavně tak, jak ho vyjadřují populističtí leaderi. Používá se zde emotivní manipulace pro vyjádření „obecné vůle“ lidu (například právě Taggartovo „heartland“ je zde důležitým definičním rysem zdrojů podpory populistické politiky). Články a práce, napsané v tomto duchu, často chápou populismus jako demagogii a iracionalitu, populismus se (ani) mezi akademiky nezbavil negativních konotací, i v politické debatě je „populista“ synonymem pro „špatného člověka“ (Gidron a Bonikowski 2013: 6-7; Hadiz a Chrissyogelos 2017: 403; Deegan-Krause a Haughton 2009: 822).

Kritikou směřovanou proti ideologickému přístupu k populismu je to, že brán jako tenká ideologie je prostě až příliš „tenký“: například feministické a zelené ideologie, i když se dříve mohlo zdát, že jsou omezené jen na jediný problém, byly nakonec úspěšné v získání konceptuální výbavy, která zesílila jejich sofistickovanost, rozšířila přitažlivost, životaschopnost a zesílila jejich myšlenkovou hustotu (Freeden 1996: 486.) V tomto smyslu populismus není ideologií. Na rozdíl od feminismu nebo ekologismu téměř nikdo sám sebe neidentifikuje jako populistu, nejsou zde žádní filozofové, texty nebo teoretikové, neexistuje žádný druh globálního „populistického hnutí“ (Moffitt a Tormey 2014: 383).

1.3.4 Populismus jako diskurz

Zde figurují dva hlavní myšlenkové proudy – Laclauův a proud zaměřený na klasickou a kvantitativní obsahovou analýzu (Moffitt a Tormey 2014: 385). Pro Ernesta Laclaua představuje populistický diskurz symbolické rozlišení mezi „Námi“ a „Jimi“, což jsou prázdné významy (angl. *empty signifier*), které mohou nabývat různého obsahu v závislosti na sociálním kontextu (opět vidíme jeho důležitost). Svůj význam získávají prostřednictvím procesu identifikace, přičemž konkrétní sociální skupiny jsou konstruovány jako „Lid“ (My) a stavěny proti represivním „Ostatním“ (Them). Laclau také zastával názor, že populistická politika má potenciál stát se nositelem progresivních agend (Gidron a Bonikowski 2013: 10; Hadiz a Chrissyogelos 2017: 402). Podle Laclaua se populismus objevuje, pokud nejsou ve společnosti naplněny požadavky různých sociálních skupin. Pokud elity nedokážou řešit tyto požadavky, převládá „logika ekvivalence“. Může nastat „ekvivalenční okamžik“ signalizující objevení se populismu. Tam, kde jsou požadavky různých sociálních skupin uspokojeny jednotlivě, může elita zabránit vzniku antagonismu a převládá zde „logika odlišnosti“. Populismus lze tak

nalézt v míře, v níž logika ekvivalence převládá nad logikou odlišnosti (Laclau 2005 in Stanley 2008: 96). Tento přístup nahlíží na populismus jako na způsob formulování politického, ideologického nebo sociálního obsahu, který spojuje různé politické požadavky. (Laclau 2005 in Hadiz a Chryssogelos 2017: 402). Druhý, více empiricky založený přístup, klade důraz na úroveň populismu, kterou se vědci snaží měřit pomocí kvalitativních schémat kódování. Další možností výzkumu je provádět počítačové analýzy založené na výskytu určitých klíčových pojmů v objemné sadě textů (Moffit a Tormey 2014: 385). Deegan-Krause a Haughton (2009: 838) dokonce navrhují, aby se termín populismus používal jako přídavné jméno (jako škála), a nikoliv jako podstatné jméno (tedy jako binární volba).

Diskurzivní přístup Ernesta Laclaua je kritizován za to, že se nesnaží analyzovat daný zkoumaný předmět, ale že se snaží ověřit a prokázat univerzální použitelnost laclauovského přístupu, který využívá. Druhý diskurzivní směr zaměřený na obsahovou analýzu trpí možným zkreslením kódů, pochybnou reliabilitou, nepravidelným vzorkováním a není zde jasná shoda jaké zdroje by se měly měřit (Moffit a Tormey 2014: 385).

2 Některé důvody pro vzestup populismu

Cílem této kapitoly je představit důvody, proč různé demokracie čelí tomuto fenoménu. Výčet jistě nebude vyčerpávající, budu se ale snažit popsat tuto problematiku ve své komplexnosti, a to na různých úrovních, od nejširší úrovně až po tu nejužší – tedy kontext České republiky.

2.1 Makro důvody

Mezi „makro důvody“ vzestupu populismu lze zahrnout tichou revoluci, která vyjadřuje posun k post-materialistickým hodnotám zdůrazňující otevřenost k novým myšlenkám a méně autoritativní přístup. Tyto hodnoty jsou závislé na vyšší úrovni ekonomické a fyzické zabezpečení, a proto jsou koncentrovány mezi tou vrstvou společnosti, která je vzdělanější a lépe zabezpečená. Post-materialisté podporují sociální a kulturní změny a zde dochází ke střetu s těmi méně zabezpečenými, kteří se cítí ohrožení erozí známých tradičních hodnot. Reakcí proti těmto změnám je pak vznik xenofobních populistických stran. Navíc, posun k post-materialismu neznamena nárůst rovnosti; v posledních třech dekáдах hospodářského růstu, nezbytného pro umožnění tohoto posunu, šly prakticky

všechny zisky těm na vrcholu. Méně vzdělaní zažívají klesající reálný příjem a výrazně klesající relativní postavení ve společnosti, což pohání jejich podporu pro populistické autoritářské strany (Inglehart a Norris 2017: 444). Nárůst post-materialismu neutralizoval politickou polarizaci založenou na třídách a dříve tradiční voličská základna levice (dělnická třída) nyní podporuje pravici a sociální základ podpory levice přichází ze střední třídy. Dělnická třída se tak posunuje doprava, aby bránila tradiční hodnoty (ibid.: 447; Wodak 2015: 7). Příčinou podpory populistických stran je tedy odpor k rychlým kulturním změnám (podporovány post-materialisticky smýšlejícími) a zároveň rostoucí ekonomická nejistota (Inglehart a Norris 2017: 452).

Kriesi a Grande (2012: 3) zdůrazňují vliv globalizace, podle nich se formuje nový strukturální konflikt mezi „vítězi“ a „poraženými“ denacionalizace. Globalizace je zodpovědná za nárůst kulturní diverzity ve společnostech, ekonomickou soutěživost a přenos politické autority mimo národní stát. Všechny tyto typy konfliktů přispívají k formování vítězů a poražených. Aktéři mobilizující poražené na ně apelují v kulturních a politických termínech, nikoliv v ekonomických (například ztráta pracovních míst není způsobena ekonomickou globalizací, ale přílivem migrantů) (ibid.: 12-16). Pokud mainstreamové politické strany mají tendenci formulovat programy pro vítěze globalizace, tak je artikulace požadavků poražených umožněna radikálními a populistickými stranami pravice a levice. Navíc, spojenectví levice s New Social Movements, podporující solidaritu s imigranty a lidská práva, naznačuje, že vítězové jsou obhajováni levicí, jejíž kulturní otevřenost není přitažlivá pro poražené (ibid.: 23, 30). Zájmy méně vzdělaných a chudších segmentů obyvatelstva dříve obhajovala levice, která je ale nyní „plným účastníkem globalizačního konsensu“ spolu s mainstreamovými pravicovými stranami. Z populismu se tak stává jediný dostupný prostředek, díky kterému se poražení v globalizaci mohou vyjádřit (Císař 2017: 10).

2.2 Mezzo důvody

Cas Mudde (2004) si ve svém slavném článku „The Populist Zeitgeist“ všímá některých argumentů samotných populistů pro vysvětlení nárůstu jejich podpory. Prvním je populisty zdůrazňovaná korupce politických elit. Korupce politických stran není novým fenoménem, novinkou ale je skandalizace korupce, jakmile vyjde na povrch (s tím související změněná role médií, viz níže) (Mudde 2004: 552). Dalším argumentem je odcizení „lidu“ od „elit“ a s tím především související vznik kartelové strany, kde sice

strany spolu navzájem soutěží, ale s vědomím, že se svými rivaly sdílí společný zájem: organizační přežití. V některých případech byla dokonce omezená motivace soutěžit nahrazena pobídkou k nekonkurování (Katz a Mair 1995: 19-20). I přes to se ale nezdá, že by „sociální distance“ mezi elitami a občany v poslední dekádách výrazně vzrostla. I když je tedy v tvrzení populistů určitá pravda, *vnímání* se zdá být důležitějším než *fakta* (Mudde 2004: 553). Důležité nyní je, jak se o politice informuje v médiích. Ta jsou často senzacechtivá a zaměřují se na negativní prvky zpráv. Právě dnešní nezávislost médií na politických stranách může za změnu v informování o politice. Současně došlo k rozšíření soukromých médií, kvůli kterým veřejná média (především televize) ztrácela diváky, popřípadě čtenáře, takže se zaměřila na extrémnější a skandálnější aspekty politiky. Populističtí aktéři díky tomuto vývoji našli vysoce vnímavé publikum i médium (Mudde 2004: 553-554). Pravicově populističtí leadeři, kteří vypadají neobvykle a populisticky a zároveň legitimně, jsou úspěšní. Voliči mohou lépe uvěřit v efektivitu pravicově populistické rétoriky, pokud se leadeři takových stran staví do role zachránců a krizových manažerů. Pravicově populističtí politici také schválně provokují a porušují akceptované normy. Média se tak nalézají v situaci, kterou nemohou vyhrát: pokud neinformují o skandálu (např. o rasistické poznámce), mohou vypadat, že ho podporují. Pokud o něm informují, tak zase dále reprodukují předsudky. Pokud udělají s politikem rozhovor, dávají mu příležitost k „victim-prepetrator reversal“. Tato dynamika, kterou Wodak nazývá „The right wing populist perpetuum mobile“ nastavuje agendu a rozptyluje veřejnost a média od důležitých zpráv (Wodak 2015: 11, 19). Mudde (2004: 554) dále upozorňuje na roli emancipace a nárůstu vzdělanosti společnosti jako další z důvodů vnímavosti lidí vůči populismu, kdy se občané cítí kompetentní k posuzování činů politiků a přestávají slepě akceptovat to, co jim elity sdělují. Nynější veřejnost je více politicky sofistikovaná díky procesu kognitivní mobilizace, který se skládá ze schopnosti získávat politické informace a ze schopnosti tyto informace zpracovat. Získávání politických informací bylo v minulosti náročnější, než je nyní díky expanzi masových médií. (Dalton 2008: 18-19). Druhý aspekt, tedy schopnost informace zpracovat, souvisí právě s rostoucí vzdělaností veřejnosti.

Mezi další důvody pro vzestup pravicově populistických stran patří například globální finanční krize a s tím spojená neoliberální úsporná politika, migrace z chudých

„rozvíjejících se zemí“, náboženský fundamentalismus a zavádění bezpečnostních opatření po 11. září. (Wodak 2015: 182).

2.3 Evropský kontext

Jedním z důvodů rozšíření populismu v centrální a východní Evropě je podle Kriesiho (2014: 373) nedostatečná úroveň institucionalizace stranického systému; nebyly zde vytvořeny mainstreamové strany, které adekvátně reprezentují své voličstvo. Aby byl stranický systém plně institucionalizován, musí být splněny následující podmínky:

„Nejdůležitější je stabilita v pravidlech a povaze stranické soutěže: konfigurace stranického systému se nemění z jedné volby na druhou, při každé volbě se neobjeví žádné nové výzvy, volatilita volebního výsledku je nízká. Za druhé, strany mají ve společnosti stabilní kořeny, v důsledku toho bývají relativní ideologické postoje stran konzistentní. Zatřetí, hlavní političtí aktéři považují strany za legitimní. Na závěr, záleží na organizaci, strany nejsou podřízeny zájmům ambiciózních vůdců. Získávají nezávislý status a vlastní hodnotu.“ (Mainwaring a Scully 1995 in Kriesi 2014: 373).

Nejen nízká úroveň institucionalizace stranických systémů, ale i nespokojenost s elitami poskytuje příležitosti pro vzestup populistů (Kriesi 2014: 373-374). Silné, institucionalizované strany blokují vzestup populistů tak, že si pečlivě kontrolují nábor členů a nutí je absolvovat zdoluhavou kariéru, než se dostanou do úřadu. To přispívá ke spojování politiků do zavedených organizačních sítí. Strany slabě institucionalizované poskytují populistům „volný vstup“, tyto strany těžkopádně vytvářejí politiku, a to je zdiskredituje. Nováčci pak mohou přilákat podporu, aniž by se připojili k zavedeným organizacím, a oslovit voliče, kteří nejsou loajální ke stávajícím stranám. (Weyland 1999: 384).

Naopak demokracie západní Evropy čelí opačnému problému, který má ale stejný výsledek, a to je vzestup populismu. Zdejší politické strany již dostatečně nezastupují své voliče, Kriesi (ibid.: 364) mluví o erozi reprezentativní funkce stran, která souvisí s výše zmíněným vznikem kartelových stran. Západoevropské strany tak posilují svou vládní roli na úkor té reprezentační. Důležitou výzvou, která přispívá k odcizení voličů od tradičního politického procesu a k populistickým reakcím je, také již zmiňovaná, medializace politiky. Moc je zde více personalizovaná a vůdci se svými následovníky a publikem komunikují přímo. Politická soutěž je primární vůči obsahu (ibid.: 365-367).

Již zmiňovaná nespokojenost s politickými elitami, nedůvěra k politickým stranám a institucím je ve východní a střední Evropě značná, ale tvrdit, že by se její obyvatelé obrátili zády k demokracii, je přehnané. Po pádu komunismu zde panovala přehnaná očekávání, když se země přesouvaly k demokracii. Realita ale zklamala voliče, kteří se obracejí od improvizované politické třídy. Často vyhledávají alternativy, kterými jsou často populisté nabízející jinou značku politiky a politiků (Mungiu-Pippidi 2007: 11-12).

2.4 Kontext České republiky

Dekonsolidace stranického systému nahrála vstupu populistických aktérů do české politiky. Ještě do nedávna měla Česká republika stabilní vzorce stranické politiky, které se přibližovaly k systémům západoevropského typu. Český stranický systém byl od své konsolidace v letech 1992-1996 charakterizován přítomností čtyř silných stabilních stran: Občanská demokratická strana, Česká strana sociálně demokratická, Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová a Komunistická strana Čech a Moravy. V roce 2010 ovšem došlo k výrazné změně. Tehdejší parlamentní volby přinesly nečekané výsledky: podpora dvou hlavních stran se rapidně snížila, KDU-ČSL se nedostala do poslanecké sněmovny a do parlamentu pronikly dvě nové strany, Věci veřejné a TOP 09 (Hanley 2012: 119-120).

2.4.1 Věci Veřejné

Podle Hanleyho zapadají Věci veřejné do typu stran, které Sikk nazývá „projekt novosti“. Tento typ postrádá jasnou konvenční ideologii a nejsou anti-systémové, nemají cílové voličstvo a obvykle slibují očištění národní politiky (například od korupce) (Sikk 2011: 467). Takové strany soutěží s těmi zavedenými na základě vágních, anti-establishmentových slibů změny (Hanley 2012: 127). Věci veřejné s výše zmíněnou definicí korespondují, jejich ideologické vyhranění je nejasné. Sice sami sebe definovali jako středopravou stranu, ale představitelé strany často zpochybňovali tradiční pohled na politiku jako záležitost levice a pravice, na začátku května 2010 Radek John řekl: „Nechceme se pohybovat doleva nebo doprava, chceme se pohybovat vpřed“ (Pokorný 2010 in Havlík a Hloušek 2014: 557).

Věci veřejné vstoupily do parlamentu po květnových volbách v roce 2010, nárůst podpory této strany byl rychlý a nečekaný. Strana získala podíl hlasů vyšší než 10 % a

předsedou se stal bývalý investigativní novinář Radek John. Strana VV byla ze začátku jen pražské uskupení založené v roce 2002. Po vstupu ČR do Evropské unie se soustředilo na komunální politiku, jeho činnost byla omezena na tři pražské čtvrti. V roce 2005 vstoupili do strany bohatí příznivci s významnými zdroji a následně strana podnikatele Víta Bárty a skupiny spolupracovníků spojených s ním, nebo s bezpečnostní agenturou ABL (Agentura Bílého Lva), kterou vlastnil, zahájila vágní, ale razantní programový postoj zaměřený na boj proti korupci, přímou demokracii, reformu a sociální obnovu (Kmenta 2011, MF Dnes 2011 in Hanley 2012: 127-128; Hanley 2012: 129; Havlík a Hloušek 2014: 556). Právě počátkem roku 2005 došlo k posilování vazeb mezi Bártou a stranou VV. Jeho záměrem bylo získat kontrolu nad veřejnými tendry a Věci veřejné byly nástrojem pro dosažení těchto cílů. Bárta poprvé sponzoroval VV prostřednictvím Klubu angažovaných podnikatelů a někteří jeho kolegové byli členy strany už delší dobu. V říjnu 2008 byla Vítem Bártou představena strategie pro manažery ABL, aby se zvýšil podíl agentury na veřejných nabídkách, tajný dokument se jmenoval „TOP Manažerský Etický Kodex + Strategie 2009–2014“. Bárta měl vliv i na obsazení otevřených pozic v hlasovacím lístku strany pro parlamentní volby v roce 2010. Mezi předními kandidáty se objevilo několik typů politiků. Kromě populárních jmen, jako je Radek John, zde byli i bývalí zaměstnanci Bártovy ABL a „neokoukání“ politici jako Kateřina Klasnová, která se později stala Bártovou manželkou. Na centralizovanou metodu řízení VV poukazují i smlouvy, které měli všichni kandidáti strany podepsat před volbami. Za jejich porušení byla vyměřena pokuta ve výši 7 milionů Kč, ale podle ústavního principu svobodného mandátu tyto smlouvy nebyly právně vymahatelné. Kandidáti se v nich zavázali, že pokud budou zvoleni, budou: „...vždy jednat v souladu se stanovisky politické strany tak, jak jsou prezentovány, a budou podporovat její názory.“ (Havlík a Hloušek 2014: 562-563). V roce 2009 Vít Bárta vytvořil tajnou Koncepční radu, která se scházela u Bárty doma a do které nebyl zahrnut předseda strany Radek John. Koncepční rada představovala to pravé řízení VV a dohlížela na činnost strany. Bárta sám sebe nazýval „superguru“ a ostatní členy „guru“. Propojení mezi politikou a jeho detektivní agenturou dobře ilustruje i fakt, že Bártova ABL sledovala politiky a občanské aktivisty, což později policií nebylo shledáno jako trestný čin (Havlík a Hloušek 2014: 563-564).

Snaha VV o svěžest a novost byla vidět nejen na náboru známého nepolitického veřejného činitele Radka Johna, aby vedl stranu. VV zavedly novinky, jako je umožnění

registrovaným sympatizantům hlasovat o stranické politice v pravidelných online referendech a silná propagace ženských kandidátek (Lauder 2010 in Hanley 2012: 128). Věci Veřejné měly dobře propracovaný politický marketing a v průběhu volební kampaně využívaly Facebook intenzivněji než většina ostatních stran, což do v té době nebylo běžné. Nyní se však jedná o typický znak většiny českých populistických stran, využívání sociálních médií tyto strany odlišuje od těch mainstreamových (Rees 2010: 23; Císař a Štětka 2017: 291).

V programu Věcí veřejných byly zakomponovány prvky levice i pravice: tržní politika ve zdravotnictví a vzdělávání a zákaz bývalých členů komunistické strany ve straně VV. Věci veřejné zároveň podporovaly konkurenční tržní prostředí a omezení státní intervence, ale i zavedení progresivních daní (obecně považovali tehdejší daně za neefektivní a komplikované) (Hanley 2012: 128; Havlík a Hloušek 2014: 557; Císař a Navrátil 2019: 192). VV zahájily volební kampaň netradičně: vystřelením z malého děla na Úřad vlády. V programu nechybělo populistické rozdělení na „obyčejné lidi“ a „zkorumpované politiky“, stávající politikové byli také označováni za „dinosaurusy“. Strana vyjadřovala podporu přímé demokracie (rozšíření referenda až na národní úroveň, přímá volba prezidenta ale i starostů), která měla vyřešit současnou chybějící politickou kulturu. Odkazovalo se na „parazity“ a mluvilo se o potřebě umožnit obcím snížit za určitých okolností sociální dávky (Havlík a Hloušek 2014: 557-558; Císař a Navrátil 2019: 192). VV odrážely obavy populace, když vystupovaly i proti nezaměstnaným, drogově závislým, prostě proti všem, kteří byli považováni za neschopné se zapojit do společnosti. Během svého prvního funkčního období v parlamentu se VV rozpadly, a to především kvůli zveřejnění TOP Manažerského Etického Kodexu + Strategie 2009–2014 v roce 2011 a obviněním Víta Bárty z podplácení vlastních poslanců v roce 2012. Někteří z jejích zakladatelů však zůstali v jiných politických projektech (Císař a Navrátil 2019: 186; Havlík a Hloušek 2014: 564).

Věci veřejné byly výjimečné svým okamžitým a obrovským volebním úspěchem. Hned jako nová, prvně soutěžící strana v parlamentních volbách získaly nejvíce hlasů od roku 1992. Voliči této strany, dle údajů z volební studie v roce 2010, pocházejí ze středopravého spektra, téměř polovina voličů VV volila ODS v roce 2006. VV dle těchto údajů „protestně“ volili nespokojení centristé, z nichž jsou mnozí bývalí voliči ODS.

VV byly také alternativou pro dřívější ne-voliče, více než čtvrtina voličů této strany nevolila ve volbách v roce 2006 (Hanley 2012: 134; Havlík a Hloušek 2014: 558, CVVM 2010 in Havlík a Hloušek 2014: 560). Vít Bárta přeměnil Věci veřejné na nástroj k prosazování svých obchodních zájmů v Praze. Byla zde splněna organizační kritéria pro stranu typu firmy⁵: politický marketing, vzájemně prospěšný vztah VV a ABL z hlediska personálu a financování, budování sítě registrovaných sympatizantů (věčkaři) koordinovaných prostřednictvím internetu a sociálních médií. „Vznik a úspěch VV byl obecně interpretován jako indikátor konce nadvlády stranického systému dvěma velkými stranami na pravé a levé straně, které charakterizovaly období do roku 2010.“ Tato dekonsolidace stranického systému pokračuje dodnes. (Hanley 2014 in Císař a Navrátil 2019: 189, Hanley 2012: 134).

2.4.2 Úsvit přímé demokracie

Politická krize v roce 2013 usnadnila vstup dalších (pravicově) populistických aktérů. V roce 2013 byla vláda nahrazena, kvůli skandálům v ODS a předsedy vlády Petra Nečase, dočasným kabinetem, což oslabilo již tak nízkou úroveň důvěry občanů v demokratické politické instituce a vládu (Císař a Navrátil 2019: 189). „Předčasné parlamentní volby v roce 2013 lze interpretovat jako prohlubování a potvrzování trendů, které jsou již patrné v roce 2010: pokles podpory starých politických stran a vzestup nových politických podnikatelů, kteří si budují svůj volební úspěch na poklesu všeobecné důvěry v politiku a opakované politické krize, které charakterizovaly českou politiku v posledních letech.“ (Havlík a Hloušek 2014: 553). Rostoucí nespokojenost obyvatelstva se stranickou politikou po roce 1989 a korupční skandály spojené s tradičními stranami způsobily nárůst (pravicově) populistických stran u nás. (Hanley 2014 in Císař a Štětka 2017: 287). Po volbách v roce 2013 vstoupily do politiky dva nové subjekty a proměnily její prostředí. Akce nespokojených občanů ANO 2011 a Úsvit přímé demokracie. ANO je momentálně nejpopulárnější strana (i když se uskupení definuje jako hnutí) v České republice a vyhrála parlamentní volby v roce 2017, navzdory kontroverzím obklopujícím leadera strany a nynějšího premiéra Andreje Babiše. Úsvit přímé demokracie (ÚPD) získal téměř 7 % hlasů ve volbách v roce 2013 a byli zde zapojeni i členové Věcí veřejných a ODS; Vít Bárta a Radim Fiala, který je

⁵ Podle Havlíka a Hlouška (2014: 553) tento typ strany nikdy předtím v české stranické politice neexistoval.

momentálně místopředseda Svobody a přímé demokracie (Císař a Navrátil 2019: 189-190).

Jak jsem již zmínila výše, v roce 2013 získal nový radikálně pravicový projekt Úsvit přímé demokracie 6,88 % hlasů. Úsvit byl založen Tomiem Okamurou, který před založením hnutí vydával knihy o vládnutí, byl podnikatelem a podporoval přímou demokracii, která měla napravit zkorumpovaný systém zastupitelské demokracie. Úsvit přímé demokracie se programově zaměřil proti cizím prvkům v českém státě, obecně proti imigraci, což ukazuje na přítomnost nativismu (Císař a Navrátil 2019: 186-187). „Tomio Okamura dokázal obratně využít důležitého politického vyprávění, které definovalo individuální úspěch jako rozhodující v celkové hodnotě člověka.“ (ibid.) To znamená, že neúspěch lidí ukazuje, že se nemohou přizpůsobit a jsou tedy „nepřizpůsobiví“ (nezaměstnaní, chudí a sociálně vyloučení, Romové a později migranti). Tito si sami mohou za své obtížné sociálně-ekonomických postavení. Prosazování přímé demokracie bylo také součástí diskurzu Úsvitu, nástroje přímé demokracie by národu (těm „přizpůsobivým“) umožnily obejít profesionální politiky, kteří jsou zkorumpovaní a rozmazlují ty „nepřizpůsobivé“ (kteří nejsou považováni za součást národa) ve spolupráci s Evropskou unií (Císař a Navrátil 2019: 187, Císař a Štětka 2017: 289).

2.4.3 Svoboda a přímá demokracie

Další událostí, která odstartovala pravicově populistické reakce, byla tzv. migrační krize v roce 2015. I když byl počet žadatelů o azyl a počet osob, kterým byl azyl přidělen, nízký, migrace se u nás stala politickým tématem číslo jedna, a to nejen v diskurzu pravicově populistických stran: prezident Miloš Zeman otevřeně odsoudil migranty jako „spojené s terorismem“, i jiní „zavedení“ politici podporovali stavění plotů a uplatňovali vůči žadatelům o azyl další omezující opatření (Císař a Navrátil 2019: 190). „Vstup migrační krize do české politické agendy vyvolal řadu protestních mobilizací proti přijímání uprchlíků, ale také vedl k mobilizacím proti xenofobii a podporující uprchlíky.“ (ibid.) „Islám v ČR nechceme“, nově vzniklá iniciativa, se pokusila proměnit v hnutí „Blok proti Islámu“ a v roce 2016 zformovala koalici s Úsvitem přímé demokracie – Národní koalice, ta se ale po vnitřních konfliktech rozpadla. Téma migrace vzbudilo zájem politických stran krajní pravice, jako je Úsvit přímé demokracie a Svoboda a přímá demokracie (Císař a Navrátil 2019: 190, 194).

V České republice začala debata o uprchlících po pařížských útocích v lednu 2015 a tak je zde od začátku otázka islámu spojena s otázkou imigrace. Anti-uprchlické skupiny začaly útočit na multikulturalismus, jejich kampaň se propojila s antiislámskou rétorikou a stala se více intenzivní. Prezident Zeman a jeho výroky o „invazi organizované Muslimským bratrstvem“ byly pokusem o přepracování uprchlické krize a o propojení islámu s terorismem, a tedy i uprchlíky s terorismem (Císař a Navrátil 2019: 190-191). Významným aktérem zapojeným do debat o uprchlících se stala i Evropská unie a došlo k rozšíření euroskepticismu. Emoce vyvolávaly především debaty o kvótách pro členské státy EU, jejichž cílem bylo ustanovit počet uprchlíků, který by každá členská země byla povinna přijmout (Caiani a Kluknavská 2017: passim). Odmítnutím povinného přerozdělování žadatelů o azyl porušila ČR včetně Polska a Maďarska evropské právo, podle dubnového rozhodnutí Soudního dvoru Evropské unie⁶.

Ve volbách v roce 2017 získala SPD 10,64 % hlasů⁷, hnutí vsadilo na anti-islamismus a na radikální požadavky, které vůči islámu namířilo, jako jeho zákaz v České republice. Podle SPD je toto náboženství hrozbou pro národní bezpečnost, kulturu a vytváří podmínky pro terorismus. Hnutí bylo založeno Tomiem Okamurou a Radimem Fialou po jejich vyloučení z Úsvitu přímé demokracie. Program Svobody a přímé demokracie je podobný tomu z Úsvitu: hnutí také usiluje o radikální proměnu politického systému zavedením přímé demokracie (referenda o zásadních politických otázkách a politických mandátech, které může veřejnost přímo odvolat). V souvislosti s referendem je často skloňované to o odchodu z Evropské unie. SPD útočí i na nevládní organizace, kterým by přerušilo veřejné financování a obecně je považuje za nebezpečí pro demokracii. Dále se hnutí populisticky zaměřuje na politickou třídu, které by měl být sledován její majetek a slibuje voličům téměř všechno: nižší daně, nová pracovní místa a sociální zabezpečení těm, kteří si to zaslouží (Císař a Navrátil 2019: 188). Věci veřejné, Úsvit přímé demokracie a Svoboda a přímá demokracie „se mobilizovaly na základě obchodního modelu, ve kterém nástroje politického marketingu a charismatického vedení pomáhají maximalizovat hlasy ve volbách výměnou za státní dotace.“ (Císař a Navrátil 2019: 196).

⁶ Podle ČT24: <https://ct24.ceskatelevize.cz/svet/3070650-soud-eu-odmitanim-uprchlickych-kvot-porusily-zeme-sve-povinnosti> [cit. 12. 4. 2020].

⁷ Podle Českého statistického úřadu: <https://www.volby.cz/pls/ps2017nss/ps2?xjazyk=CZ>. [cit. 21. 10. 2019].

3 Metodologie

„Je zřejmé, že politické činy a politické chování všeho druhu jsou neodmyslitelně spojeny s jazykem a komunikací. [...] Mnoho činností tedy vyžaduje rétorické a přesvědčovací dovednosti, které často zahrnují argumentační tahy a schémata. Je důležité zdůraznit, že velká část politické práce má přesvědčovací charakter, a proto nutně souvisí s argumentací.“ (Wodak 2015: 1-2).

3.1 Diskurzivně-historický přístup

Diskurzivně-historický přístup (discourse-historical approach – DHA) je součástí kritické diskurzivní analýzy (critical discourse analysis – CDA). DHA analyzuje datové soubory různého žánru, či politické projevy a používá se ve studiích, které se zaměřují na rasovou diskriminaci, národní identity a diskurzy o „Nás“ a „Nich“. DHA čerpá z konceptu sociální kritiky, který zahrnuje tři propojená hlediska, jedná se o kritiku textu nebo diskurzu, která cílí na odhalení nesrovnalostí, paradoxů a dilemat, která se v nich nacházejí. Socio-diagnostická kritika se zase zaměřuje na odhalování zjevných, skrytých či manipulativních diskurzivních praktik. Zde překračuje analytik „jen“ textovou nebo diskurzivní úroveň a využívá svých kontextových znalostí, ukotvuje komunikační struktury a diskurzivní události do širšího rámce sociálních a politických vztahů. Prognostická kritika přispívá k přeměně a zlepšování komunikace (např. v rámci veřejných institucí zpracováváním návrhů a pokynů ke snižování jazykových bariér nebo pokyny k zamezení sexistického používání jazyka). DHA se snaží pracovat s různými přístupy a metodami, na základě mnoha empirických dat a informací o kontextu. Princip triangulace je tedy způsobem, jak minimalizovat riziko zaujatosti. DHA usiluje o zapojení znalostí o historických zdrojích a o sociálním a politickém kontextu při zkoumání historických, organizačních a politických témat a textů. (Wodak 2001: 64-65; Wodak a Boukala 2015: 93; Wodak 2009: 1).

Nejdůležitějšími koncepty zde jsou kritika, ideologie a moc. Kritika zde znamená zasazení dat do společenského kontextu, ale zároveň jakýsi odstup od nich, dále také vysvětlení politické pozice aktérů a v neposlední řadě důraz na sebereflexi. Ideologie je v DHA chápána jako důležitý nástroj k ustanovení nerovných mocenských vztahů a k jejich udržování. Pro CDA (i DHA) není jazyk mocný sám o sobě, moc získává z toho, jak ho využívají mocní. V rozličných textech lze nalézt sociální soubor – různé ideologické boje o dominanci a hegemonii, v gramatických formách lze nalézt

diskurzivní projevy moci a v žánru může být viditelné napadání a vykonávání moci, např. s kým je dělán rozhovor v médiích. (Reisigl a Wodak 2009: passim; Wodak 2001: 9, 10; Wodak 2009: 2). Dalšími důležitými pojmy jsou diskurz a text. Wodak (2001: 66) definuje diskurz následovně:

„Diskurz lze tedy chápat jako komplexní soubor simultánních a sekvenčních vzájemně propojených lingvistických aktů, které se projevují uvnitř a napříč sociálními oblastmi jednání jako tematicky propojené sémiotické, ústní nebo psané tokeny, velmi často jako ‚texty‘, které patří ke specifickým sémiotickým typům, tj. žánrům.“

Či také: DHA definuje diskurz jako soubor kontextově závislých sémiotických praktik, vztažených k makro-tématu a spojené s argumentací, či jako strukturované znalosti ke kterým se vztahují texty (Wodak 2015: 51; Reisigl a Wodak 2009 in Wodak 2015: 51).

Nejvýraznějším rysem diskurzu je jeho vztah k makro-tématu. Například „nezaměstnanost“ zahrnuje podtémata jako „trh“, „odbory“, „sociální politika“, „globální trh“ a mnoho dalších. Každé makro téma umožňuje existenci podtémat a vytváření nových podtémat, v čemž je vidět otevřenost diskurzů, intertextualita s interdiskurzivitou pak umožňuje vznikat novým akčním polím. Text lze chápat jako trvalé produkty jazykových akcí, považují se za podmnožiny diskurzů a umožňují uchovat řečové akce v čase (Wodak 2001: 66; Reisigl a Wodak 2009: passim; Wodak 2009: 7). Texty lze třídit dle žánrů, ty podle Fairclougha (1995 in Wodak 2001: 66) definujeme jako „konvenční, více méně fixní používání jazyka spojené s konkrétní činností“. K vytváření a formování rámce diskurzu přispívá právě výše zmíněná akční pole, která jsou „výsekem“ sociální reality. V akčním poli vznikne diskurz o konkrétním tématu a může přesáhnout do pole jiného. Intertextualita odkazuje na provázanost textů (explicitní odkazování na téma nebo k hlavnímu aktérovi, na události, na přenos argumentů...). Pokud se určité prvky přenesou do jiného kontextu, jde o rekontextualizaci a prvek v novém kontextu dostává částečně nový význam (např. argumenty z parlamentních debat nebo z politických projevů o imigraci se v plakátech jednotlivých stran znovu shlukují pomocí konkrétních vizuálních prvků). Interdiskurzivita odkazuje na vzájemné propojení různých diskurzů. Diskurz o určitém

tématu často odkazuje k tématům a podtématům jiného diskurzu (Wodak 2001: 66; Reisigl a Wodak 2009: passim; Wodak 2009: 8).

3.2 Diskurzivní strategie

Diskurzivně-historický přístup má tři roviny či dimenze: první je zjišťování specifických obsahů nebo témat diskurzu, do druhé dimenze patří zkoumání diskurzivních strategií, včetně argumentačních strategií a třetí rovina zahrnuje zkoumání jazykových prostředků a jazykových realizací, které jsou závislé na kontextu. Mezi užitečné analytické nástroje při zkoumání diskurzů o rasových, etnických a národních otázkách patří následující výběr z diskurzivních strategií:

Strategie	Cíle	Nástroje
Referenční strategie / nominace	Konstrukce vnitřních a vnějších skupin (in-group a out-group)	<ul style="list-style-type: none"> • kategorizace členů • biologické, naturalizační a depersonalizační metafory a metonymie, synekdochy • <i>pars pro toto</i> např.: jmenování Merkelové za Německo, <i>totum pro pars</i>, např. EU za všechny individuální organizace EU
Predikace	Nálepkování sociálních aktérů pozitivně nebo negativně, v odsuzujícím nebo oceňovaném duchu	<ul style="list-style-type: none"> • stereotypní přisuzování negativních nebo pozitivních vlastností • implicitní nebo explicitní přisudky ve větě
Argumentace	Obhajoba, ospravedlňování pozitivního či negativního přisuzování	<ul style="list-style-type: none"> • topoi, které se používají k ospravedlnění politické inkluze či exkluze, diskriminace nebo preferenčního zacházení • falacie
Perspektivizace, rámování nebo diskurzivní reprezentace	Vyjadřování účasti nebo odstupu autora Definování autorova úhlu pohledu	<ul style="list-style-type: none"> • popis, vyprávění nebo citace (diskriminačních) událostí a výroků • užívání uvozovek
Zesilování a zmírňování	Modifikace epistemického statusu výroku	<ul style="list-style-type: none"> • vágní vyjadřování, váhání • doplňovací otázky • otázky namísto tvrzení • hyperboly, litotes • slovesa mluvení, myšlení, cítění

Tabulka 1: Výběr z diskurzivních strategií (Wodak 2001: 72-73; Reisigl a Wodak 2009; Wodak 2015: 51).

„Strategií se obecně myslí více méně přesný, nebo více méně záměrný plán praktik (včetně diskurzivních praktik) přijatých k dosažení určitého sociálního, politického, psychologického nebo jazykového cíle.“ (Wodak 2001: 73).

3.2.1 *Topoi*

Diskurzivně-historický přístup čerpá z konceptu topos. Topos je rétorické schéma, které umožňuje systematickou a hloubkovou analýzu různých argumentů, které představují akceptované názory uznávané většinou lidí, protože představují tradiční znalosti (*endoxon*). Ty obvykle využívají řečníci nebo oponenti, aby přesvědčili své publikum o platnosti svých názorů (Wodak a Boukala 2015: 94; Wodak 2015: 52). Topoi jsou záruky, které garantují přesun od argumentu k závěru, či jsou definovány jako strategie argumentace při produkci úspěšné řeči. Zjednodušený model argumentace může vypadat takto:

Argument ----- ↓ ----- Tvrzení

Záruka / pravidla pro závěry

(Wodak a Boukala 2015: 94; Kienpointner 2011 in Wodak 2015: 51; Rubinelli 2009 in Wodak 2015:51).

Topoi jsou pravidla pro utváření závěrů, která souvisejí s obsahem a spojují argument/y se závěrem či tvrzením, a/nebo jsou topoi definovaná jako místa, kde se argument vyvíjí. (Wodak 2001: 74; Wodak 2015: 6). Kritéria v diskurzivní konstrukci identit, která jsou založena na strategiích inkluze či exkluze, právě topoi pomáhá nastínit a dále umožňují systematizovat takové argumenty. Topoi lze vyjádřit jako podmíněné nebo příčinné parafráze, například „Jestliže x, pak y.“ nebo „Y, protože x.“ a konkrétní topos, například topos autority, lze pak rozkrýt následovně:

Pravidlo pro utváření závěrů / Záruka: Pokud autorita X říká, že A je pravda, A je pravda.

Argument: X říká, že A je pravda.

Závěr / Tvrzení: A je tedy pravda (Wodak a Boukala 2015: 94-95).

Následující tabulka prezentuje topoi užívané v pravicově populistické rétorice:

Topos	Záruka
Topos lidu	Pokud jsou, či nejsou lidé nakloněni specifické akci, tak měla, či neměla by být provedena.
Topos zbytečnosti a nevýhody	Jestliže lze předvídat, že k předpokládaným důsledkům rozhodnutí nedojde, nebo pokud jiné politické akce spíše povedou k deklarovanému cíli, musí být rozhodnutí zamítnuto. Pokud existující vládcí nepomáhají tomu, aby se dosáhlo deklarovaných cílů, musí být vyměněni.
Topos hrozby a Topos nebezpečí ⁸	Pokud existují konkrétní nebezpečí či hrozby, mělo by se proti nim něco dělat. Pokud politická akce či rozhodnutí nese určité nebezpečné následky, nemělo by se rozhodnutí / akce dělat.
Topos břemena nebo zátěže	Pokud je osoba, instituce nebo země zatížena specifickými problémy, je třeba jednat, aby se toto břímě snížilo.
Topos zachránce	Jestliže lze očekávat nebezpečí kvůli X a pokud nás A již předtím zachránil, tak nás A zachrání znovu.
Topos historie	Protože historie učí, že konkrétní akce mají specifické důsledky, člověk by měl provést, nebo se vyvarovat provedení konkrétní akce v konkrétní situaci, která je údajně srovnatelná s uvedeným historickým příkladem.
Topos kultury	Protože kultura specifické skupiny lidí je taková, jaká je, specifické problémy vznikají ve specifických situacích.
Topos zneužívání	Jestliže je právo, nebo nabízená pomoc zneužita, právo by mělo být změněno, pomoc by měla být stažena nebo by měla být přijata opatření proti zneužití.

Tabulka 2: Výběr topoi (Wodak 2001: 74-77; Wodak a Boukala 2015: 97; Wodak 2015:53).

⁸ Sem patří mnoho podtypů, Wodak uvádí např. topos hrozby rasismu: „Pokud příliš mnoho imigrantů vstoupí do země, domorodá populace se s nastalou situací nebude schopná vyrovnat a bude k cizincům nepřátelská“. Takový argument může vést k „victim-victimizer“ obratu, tedy situaci, kdy jsou oběti zodpovědné za předsudky proti nim namířené (Wodak 2001: 75).

Topoi využívaných v pravicově populistické rétorice je ale více, například:

Topos reality: Protože realita je taková, jaká je, konkrétní akce či rozhodnutí by mělo být provedeno.

Topos financí: Jestliže konkrétní situace nebo akce stojí příliš mnoho peněz nebo způsobí ztrátu příjmů, je třeba provést kroky, které tyto náklady sníží nebo pomohou ztrátě zabránit / zmírnit ji.

Topos zodpovědnosti: Protože za vznik konkrétních problémů je odpovědný stát nebo skupina osob, měl by stát, nebo skupina osob jednat tak, aby našel / našli řešení těchto problémů. Například pokud je vláda zodpovědná za nezaměstnanost a je povinna snížit počty přijímaných imigrantů, protože ti se falešně považují za příčinu nezaměstnanosti.

Topos spravedlnosti: Pokud jsou si osoby, akce nebo situace v konkrétních ohledech rovny, mělo by se s nimi zacházet stejným způsobem.

Topos zákona: Pokud zákon nebo jiná kodifikovaná norma předepisuje nebo zakazuje určitou politicko-administrativní akci, tato akce musí / nesmí být provedena.

Topos humanitarismu: Jestliže je, či není politická akce nebo rozhodnutí v souladu s lidskými právy nebo humanitárními přesvědčeními a hodnotami, pak by je člověk měl, či neměl vykonávat.

Topos čísel: Pokud čísla prokazují konkrétní nárok, konkrétní akce by měla, či neměla být provedena.

Topos výhody a užitečnosti, kde jsou i podtypy: Topos *pro bono publico* (výhoda pro všechny), topos *pro bono nobis* (výhodné pro nás), topos *pro bono eorum* (výhodné pro ně): Pokud bude akce podle konkrétního relevantního úhlu pohledu užitečná, pak je třeba ji provést. Například užitečnost „hostujících dělníků“ pro národní ekonomiku.

Topos definice: Je-li akce, věc nebo osoba (skupina osob) pojmenována nebo označena jako X, akce, věc nebo osoba nese, nebo by měla nést vlastnosti / kvality obsažené v (doslovném) významu X. Například eufemistické pojmenování dělníků imigrantů jako Gastarbeiter (= hostující pracovník) naznačuje, že se budou muset vrátit do zemí, ze

kterých přišli, protože jsou jen hosté (Wodak 2001: 74-76; Wodak a Boukala 2015: 97; Wodak 2015: 53).

Výše uvedené topoi jsou užívané v pravicově populistickém slovníku, ale i mainstreamoví politici mohou taková topoi používat. Politici nejdříve „vyloučí odpovědnost“ tím, že se pozitivně prezentují jako například liberálové, tolerantní nebo demokratičtí a pak mohou následovat diskriminační argumenty, které slouží jako záruky (topoi) k ospravedlnění a legitimizaci různých svých přesvědčení (topoi čísel, kriminality, zneužívání systémů sociálního zabezpečení...) (Wodak 2008: 55).

3.2.2 Falacie, metafory a popírání rasismu

Falacie, nebo klamná argumentace, také patří do argumentační diskurzivní strategie. V pravicově populistické rétorice lze nalézt například falacii stejnosti, ve které dominuje představa vlastního národa jako kulturně homogenní komunity a na (údajná) nebezpečí, která ohrožují tuto tak zvanou národní homogenitu, odkazuje *Argumentum ad baculum*. Obecně se tento klamný argument používá právě k zastrašení protivníka. Dále *argumentum ad hominem* tedy verbální útok na osobnost a charakter protivníka (jeho důvěryhodnost, bezúhonnost, čestnost, kompetence), *argumentum ad populum*, které spočívá v odvolání se na předpojaté emoce a názory konkrétní sociální skupiny namísto použití racionálních argumentů, nebo se zjednodušeně definuje jako důraz na selský rozum. Lze najít i *ignoratio elenchi*, tedy ignorování proti argumentů či *argumentum ad misericordiam*; apel na lítost sloužící k získání uznání jiných lidí nebo oponenta. Pravicoví populisté často zdůrazňují rozdíly; falacie rozdílnosti se snaží nakreslit pevnou dělicí čáru tím, že upozorňuje na jasné odlišení od ostatních národů nebo etnických menšin. Osoby považované za součást údajně odlišných národů nebo menšin jsou automaticky exkludovány. Dalším využívaným klamem je falacie singularizace, tedy konstrukce sama sebe jako jedinečných a nadřazených, a s tím souvisí i falacie srovnávání, kde se přehnaně zdůrazňuje nadřazenost jednoho národa vůči ostatním národům a etnickým minoritám. Používá se také více či méně fixních metafor, na příklad „migrace jako přírodní katastrofa“, migrace nebo migranti jako „laviny nebo záplavy“, nelegální migrace jako „tažení či výprava“. (Wodak 2015: 54, 115, 119; Wodak 2008: 64-65). Lze zde nalézt i popírání rasismu v parlamentárním diskurzu, kde jsou jednotlivá vystoupení pečlivě připravována, což ale nebrání pozitivní sebe-prezentaci a negativní prezentaci jiných. Někteří politici často oslavují sebe sami a

svou zemi jako: „tolerantní“, „demokratickou“, „svobodu milující“ a „liberální“, což ale funguje jako vyloučení odpovědnosti a příprava pro „ale ...“, následují argumenty prosazující různá restriktivní opatření. Nebo dochází k explicitnímu odmítání rasismu, např.: „Nejsme rasisté, ani xenofobové, ale ...“ (van Dijk 1992: 108-110, 112).

Nyní bych ráda uvedla několik příkladů analýzy argumentačních schémat v praxi. Níže prezentuji výňatek z řeči Geerta Wilderse (in Wodak a Boukala 2015: 98):

„Neschopnost bránit naši vlastní kulturu změnila imigraci na nejnebezpečnější hrozbu, kterou lze proti Západu použít. Multikulturalismus nás učinil tak tolerantním, že tolerujeme netolerantní [...], pokud Evropa padne, tak padne, protože stejně jako starověký Řím již nevěří v nadřazenost své vlastní civilizace. Padne proto, že bláznivě věří, že všechny kultury jsou si rovny, a proto neexistuje důvod, proč bychom měli bojovat za svou vlastní kulturu, abychom ji uchovali.“

Ruth Wodak a Salomi Boukala tuto řeč analyzují následovně: Geert Wilders využívá toposu definice, když vymezuje přistěhovalectví jako „nejnebezpečnější hrozbu proti Západu“ a využívá i toposu hrozby, když spojuje přistěhovalectví s multikulturalismem (zde je použit metaforický scénář domnělého nebezpečí multikulturalismu). Wilders mluví o nutnosti bojovat za obranu evropské kultury, srovnává moderní Evropu se starověkým Římem a pokračuje toposem hrozby: pokud imigrace vytvoří konkrétní hrozbu pro Evropu a evropskou kulturu, měli by proti ní Evropané bojovat.

„Nyní, když je Tunisko osvobozeno, by mladí Tunisané měli pomoci přestavět svou zemi, místo aby odešli do Lampedusy. Evropa si nemůže dovolit další příliv tisíců uprchlíků.“

Wilders používá „povodňovou metaforu“: „příliv tisíců uprchlíků“ a podporuje svůj argument prostřednictvím hrozby; takové metafory se často používají v souvislosti s migrací, tímto způsobem zintenzivňuje myšlenku nebezpečného „Jiného“ (Wodak a Boukala 2015: 100).

Následující rozhovor s Jörgem Haiderem pochází z rakouského týdeníku Profil (in Wodak 2015: 61-62).

Profil: *Považujete nacistickou diktaturu za diktaturu jako jakoukoli jinou?*

Haider: *Já se domnívám, že bychom neměli dělat rozlišení, když mluvíme o totalitních systémech. Člověk by je měl úplně odmítnout [...]. Byla tu éra vojenských konfliktů, do nichž byli zapojeni naši otcové. Současně došlo k operacím v rámci nacistického režimu, které nelze akceptovat. Ale žádný z členů mé rodiny nebyl zapojen do poslední jmenovaného.*

Profil: *Rozumím vám správně? Operace? Co přesně nazýváte „operacemi“?*

Haider: *No, aktivity a opatření proti částem populace, které byly očividně porušováním lidských práv.*

Profil: *Máte nějaké problémy nazývat to genocidou nebo masovým vyvražďováním?*

Haider: *Pokud se vám líbí, bylo to masové vyvražďování.*

Ruth Wodak ve své analýze Haiderova rozhovoru zdůrazňuje jeho nejasné odpovědi, které umožňují různé čtení a interpretace a oslovují rozličné publikum prostřednictvím strategie kalkulované ambivalence. Haider umožňuje identifikaci s válečnou generací a „otci“; ale odmítá některé „operace“ nacistické doby; vágní eufemismus pro holokaust a genocidu, což je nedílnou součástí strategie kalkulované ambivalence. Haider také rychle dodává, posunutím rámců, že jeho vlastní rodina se na těchto „operacích“ nepodílela. „Pokud se vám líbí, pak to bylo masové vyvražďování“, naznačuje, že přiznává novinářovi bod, ale pouze povrchně, ne proto, že by tomu sám věřil a zároveň se ho snaží „potěšit“ ústupkem. Svým hlavním stoupencům tím naznačuje, že to není jeho názor, ale pokus o politickou korektnost (Wodak 2015: 61-62).

3.3 Sběr dat

Cílem práce je zmapovat formy populistické rétoriky a její vývoj v čase, definovat podoby a zmapovat změny v populistickém diskurzu se zaměřením na argumentaci, a ty interpretovat v širším kontextu. Aby bylo tohoto cíle dosaženo, zvolila jsem aplikaci diskurzivně-historického přístupu na jeden politický žánr. Jedná se o analýzu stranických materiálů (politické a volební programy). Politický program prezentuje obecná stanoviska strany či hnutí, dotýká se mnohých témat a je jedním z nástrojů komunikace strany s veřejností. Programy zkoumaných subjektů jsem získala z archivovaných webových stran. Jedná se o Věci veřejné⁹ (VV), Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury¹⁰ (ÚPD) a Svobodu a přímou demokracii Tomia Okamury¹¹ (SPD).

⁹ Dostupné z: <http://web.archive.org/web/20111125081412/http://www.veciverejne.cz/politicky-program.html> [cit. 12. 2. 2020].

¹⁰ Dostupné z: <http://web.archive.org/web/20140626032154/http://www.hnutiusvit.cz/program-hnuti/> [cit. 12. 2. 2020].

¹¹ Dostupné z: <http://web.archive.org/web/20171022212422/http://www.spd.cz/program> [cit. 12. 2. 2020].

4 Analytická část

4.1 Věci veřejné

Věci veřejné hodlají změnit současnou politickou (ne)kulturu větším zapojením občanů do rozhodování, tedy větším užíváním prvků přímé demokracie. Což v případě, když se Věci veřejné dostanou do parlamentu, znamená, že o dalším směřování naší politiky budete spolurozhodovat i vy – v našich elektronických vnitrostranických referendech. Už nyní můžete spolu s námi vytvářet náš program. Stačí se přihlásit na našich internetových stránkách.

Věci veřejné definují nynější politickou situaci jako nekulturní a používají tak topos definice. Navrhují změnit tuto situaci zavedením prvků přímé demokracie a zapojením občanů. Politická „(ne)kultura“ je zde použita k popisu současné situace, která se ale dá zlepšit.

Tým politologů a právníků Věcí veřejných dnes analyzuje různé fungující modely (Švýcarsko, USA, Slovensko...) a hledá varianty, které představí k diskusi.

Úryvek navazuje na část o prosazování přímé demokracie a odvolávání politiků. Takové odvolání „bude předmětem celospolečenské diskuse“. VV zde uvádí, že jejich tým profesionálů zkoumá modely z celého světa. Myslím si, že zde je naznačen topos autority, i když tu není žádná autorita přímo nominována, politologové a právníci tvoří skupinu.

Prosazujeme proto celospolečenskou diskusi na téma změny ústavy a její následné schválení celorepublikovým referendem.

Opět vidíme spojení „celospolečenská diskuze“, kde je skrytý topos lidu (pokud jsou lidé nakloněni nějaké akci, v tomto případě změně ústavy, měla by být provedena), což je také patrné v apelu na referendum.

Politické elity už několikrát deklarovaly snahu bojovat proti korupci, ale akce typu „čisté ruce“ nepřinesly ke škodě občanů České republiky žádané výsledky. I když se novinářům daří odhalovat korupci, nikdy se žádný větší korupční případ nedotáhl do konce a viník korupce nikdy nebyl potrestán a odsouzen.

Takto začíná část věnovaná protikorupčním opatřením. Antagonistický přístup ke „zrádným“ politickým elitám je typický pro pravicový populismus. Je zde přímo nominovaná protikorupční iniciativa z konce 90. let „Akce čisté ruce“, kterou spustila ČSSD a která neměla valný úspěch, přesto zde tato strana přímo jmenována není, což by mohlo trochu „otupit“ typický populistický anti-elitní přístup. Novináři jsou zde

aktérem, který je hodnocen (predikace) v pozitivním duchu, oni jsou těmi, kterým se daří odhalovat korupci.

Pro veřejné činitele usvědčené z korupce, zneužití pravomoci, podvodů, pletich a jiné závažné trestné činnosti prosazujeme zákaz práce ve státní správě. Zkorumpovaní úředníci nebudou mít nárok na žádné výslužné.

Věci veřejné se k problému korupce ve svém programu vyjadřují hojně, například navrhuje zavést testy korupční odolnosti politiků a úředníků. V tomto úryvku je patrný topos zneužívání: jestliže je právo zneužito, mělo by být změněno, nebo by měla být přijata opatření proti zneužití. Právě taková opatření VV navrhuje: již zmíněné testy, nebo zřízení protikorupčního soudu.

Chceme zavést povinnost zastupitelů, radních, starostů, primátorů, poslanců a senátorů, ale i ministrů, předsedy vlády a prezidenta podepisovat etický kodex. V první řadě prosadíme etický kodex v Poslanecké sněmovně Parlamentu České republiky. Zajistíme jeho důsledné vymáhání.

Etický kodex politiků, ale třeba i lobbistů je v programu několikrát zmiňován. Věci veřejné mají i svůj vlastní „Etický kodex zástupce VV¹²“. Apel na etiku politiků může být pro veřejnost líbivým, vymahatelnost takového kodexu je ale pochybná. Zde je přítomen topos zákona: pokud zákon nebo jiná kodifikovaná norma (v tomto případě etický kodex) předepisuje, či zakazuje určitou akci, tato akce musí, či nesmí být provedena. Tento úryvek je součástí požadavků na vyšší odpovědnost ve veřejné správě. Strana požaduje například zavedení jmenovité evidence hlasování parlamentu, omezení imunity poslanců a senátorů či uzákonění odvolatelnosti politiků. Všechna tato opatření cílí na regulování výhod politické elity, Věci veřejné zde tak vyjadřují svůj anti-elitní postoj.

Sociální dávky: potřebným ano, příživníkům ne. [...] Zpřísníme kontrolu školní docházky mezi rodinami pobírajícími dávky státní sociální podpory a podmíníme poskytování sociálních dávek řádnou školní docházkou.

Věci veřejné zde konstruují dvě skupiny: in-group jsou ti potřební, zatímco out-group je vytvořena pomocí depersonalizační metafory (nominace) s negativním nálepkováním (predikace). Druhá část v programu spadá pod nadpis „Konec zneužívání sociálních dávek“ a je zde tak použit topos zneužívání: jestliže je právo nebo pomoc zneužita,

¹² Dostupné z: <http://web.archive.org/web/20110101042851/http://www.veciverejne.cz/eticky-kodex-zastupce-vv.html> [cit. 7. 2. 2020].

právo by mělo být změněno, pomoc stažena nebo by mělo být přijato opatření proti zneužití. Navrhovaným opatřením proti zneužití je podmínění poskytování dávek řádnou školní docházkou.

Vzhledem ke specifickým dlouhodobé nezaměstnanosti u nepřízpůsobivých minorit prosazujeme úzkou spolupráci s orgány místní samosprávy a neziskovými organizacemi, které se touto problematikou zabývají.

Strana zde definuje (topos definice) minority jako nepřízpůsobivé a dlouhodobě nezaměstnané. Není zde ale přímo definováno, která minorita má být ta nepřízpůsobivá, takže se může jednat o strategii kalkulované ambivalence, která umožňuje různá příhodná čtení (Wodak 2015: 146).

V obcích nad sto tisíc obyvatel zřízení Metropolitní policie, která by byla tvořena příslušníky pořádkové, dopravní a železniční policie (ti budou vyjmuti z Policie ČR a tedy i z IZS) a příslušníky městské policie. Sloučená metropolitní policie může ušetřit až o desítky milionů ročně. Primární však je zvýšení kvality: aby ubylo trestných činů, vzrostla jejich objasněnost, a aby se občané cítili bezpečněji.

Vybudování nové „Metropolitní policie“ bude finančně výhodné, na rozdíl od současné situace: zde je tedy topos financí. Pokud konkrétní situace stojí příliš mnoho peněz, měla by se provést akce, která náklady sníží. Věci veřejné sníží ztrátu příjmů vytvořením nového policejního orgánu, který zároveň pomůže občanům, aby se cítili bezpečněji. V tomto případě vidím naznačený topos nebezpečí. Existují hrozby, proti kterým by se mělo něco dělat – metropolitní policie takové hrozby omezí.

ČR se dnes potýká s nárůstem extremismu. Jsme přesvědčeni, že rozmach extremismu v poslední době není dán pouze netolerantností k jinému etniku, ale i nečinností dosavadních vlád při řešení problémů obyčejných lidí. Zvláště v postižených regionech podporují extremistické skupiny občané, kteří z důvodu „sousedství“ s nepřízpůsobivými občany ztratili hodnotu nemovitosti a začali se v místě svého bydliště obávat o bezpečnost.

Na začátku je topos definice, podle Věcí veřejných se ČR potýká a nárůstem extremismu. To je zaviněné i bývalými vládami, od kterých se tedy VV distancují. Tyto vlády se nestaraly o problémy „obyčejných lidí“, důraz na lid a oproti němu na „zlou“ elitu, je v pravicovém populismu typický. Je zde také victim-victimizer obrat, kdy se oběti považují za zodpovědné za předsudky, které jsou proti nim mířené. V tomto případě jsou „nepřízpůsobiví“ zodpovědní za nárůst extrémismu, který je proti nim namířený. VV zde prezentuje občany podporující extrémistické skupiny jako oběti,

keré v podstatě nemají na výběr a kteří jsou „nepřízpůsobivými“ zatížení (topos břemena: pokud je osoba zatížena specifickými problémy, je třeba jednat, aby se břímě snížilo). VV dále ve svém programu odmítají „princip pozitivní diskriminace“, která v České republice nikdy nebyla (Císař a Navrátil 2019: 187). Zde je naznačena jakási konspirace, že dochází k systematickému zvýhodňování znevýhodněných. Dále se v kapitole o extrémismu VV soustředí na kontrolu vyplácení sociálních dávek nebo na „nekompromisní stěhování chronických neplatičů a nepřízpůsobivých“.

Pro zajištění vnější bezpečnosti se budeme soustředit na reformu armády, jejíž rozpočet chceme dramaticky snížit (až o 15 miliard). Na základě dnešních bezpečnostních hrozeb a rizik došlo ke změně klíčových úkolů armády. Původně primární úkol armády, zabezpečení suverenity země před napadením, není dnes v případě České republiky tolik aktuální.

Podle Věcí veřejných nehrozí České republice vnější nebezpečí, hrozby jsou spíše uvnitř státu, jak je vidět z předchozího úryvku.

Čeští farmáři odcházejí ze zemědělství, protože nejsou schopni konkurovat nízkým cenám potravin z jiných států Evropské unie, které získávají výhodu nikoliv kvůli tomu, že by byli schopnější, ale kvůli nevyváženým a nespravedlivým intervencím a dotacím Evropské unie.

Věci veřejné sami sebe definují jako proevropskou stranu podporující proces evropské integrace, nicméně proti EU mají i své námitky. Dotace do zemědělství podle stany narušují konkurenci a čeští farmáři pak nemohou dělat svou profesi a ztrácejí příjmy. V tomto vidím topos financí: protože dotace EU způsobují českým zemědělcům ztrátu příjmů, VV chce upouštět od dotační a podpůrné politiky EU, jak strana sama deklaruje ve svém politickém programu.

Prosazujeme jednodušší čerpání evropských peněz. Jsme si vědomi, že problémy s čerpáním pocházejí primárně z chyb předchozích českých vlád, které se pokusíme napravit.

Podle strany je potřeba zefektivnit čerpání financí z EU, opět se zde obviňují předchozí politické elity, které jsou zodpovědné za problémy v této oblasti. Topos zodpovědnosti je zde tedy patrný, za vznik problémů s čerpáním evropských peněz je zodpovědný stát. Věci veřejné ale tuto situaci napraví, což by mohlo signalizovat topos zachránce.

Česká republika je integrální a nezpochybnitelnou součástí „Západu“ a jeho politických a ekonomických institucí – EU a NATO. [...] Ve vzájemných vztazích s Ruskem požadujeme respektování samozřejmosti a nezpochybnitelnosti naší příslušnosti k politickému Západu.

Věci veřejné zde definují ČR jako součást Západu, je zde použit topos definice. V této souvislosti je pak nutné, aby nás tak vnímalo i Rusko, zde je naznačen topos historie, kde se strana distancuje od politického Východu, kterého již nejsme součástí.

Jsmo si vědomi neustále narůstajícího významu dalších neevropských zemí, zejména Číny, Indie, Brazílie a arabských států. Chceme s těmito a dalšími zeměmi udržovat dobré vztahy, jejichž základem je vzájemně výhodná ekonomická spolupráce. Respektujeme jejich kulturu a tradice. Současně jsme přesvědčeni, že některé hodnoty, jako například lidská práva, mají univerzální charakter; naše zahraniční politika bude tyto hodnoty aktivně prosazovat.

V tomto úryvku je pozice Věcí veřejných nejasná. Vyskytuje se zde snaha o ekonomickou spolupráci, zároveň ale hovoří o lidských právech, která bude strana aktivně prosazovat. Otázkou je, bude-li ve výše zmíněných zemích nastolena spolupráce, i když se v nich porušují lidská práva? Takové nevyjasněnosti signalizují strategii kalkulované ambivalence: některé „ekonomicky založené“ čtenáře může oslovit snaha navázat ekonomické partnerství s mimoevropskými zeměmi, jiné publikum zase považuje za důležité prosazování lidských práv. Zde je obojí spojeno, aby se strana vlichotila různým čtenářům, i když jde vlastně o protichůdná a nejasná stanoviska.

4.2 Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury

Hnutí Úsvit přímé demokracie žádá zásadní ústavní, politické a legislativní změny. Bez těchto změn nemá naše země ani její občané úspěšnou budoucnost. Musíme ukončit destrukci základních funkcí státu a rozkrádání daní jeho občanů. Považujeme za nutné ukončit demo-demokracii, ve které vládou kmotrovské stranické mafie. Falešné hry politických stran na levici a pravici přivedly naši republiku do bludného kruhu ekonomické krize, hlubokých dluhů a vysokých daní. Musíme prosadit změny, které vrátí občanům důvěru v demokracii.

Začátek programu otevírá téma potřebných změn, které vrátí občanům důvěru v demokracii. Jako nominační strategie, tedy konstrukce in- / out-group, je zde Úsvit, naše země a její občané jako in-group a na druhé straně stojí proti nim kmotrovské stranické mafie a politické strany. Zajímavým aktérem je zde demo-demokracie, parodie na demokracii, něco nedokonalého, co má ale potenciál se změnit (díky Úsvitu). Predikace, tedy přisuzování vlastností, je namířeno na out-group. Politické strany jsou zde nálepkovány negativně, jako ty, které způsobily krizi, jsou součástí kmotrovské stranické mafie a jen si hrají na pravicové nebo levicové. Topos definice je patrný v diskurzivním definování úspěšného budoucího vývoje, který je jednoznačně závislý

na změnách, jež prosazuje hnutí Úsvit (bez těchto změn *nemá* naše země ani její občané naději na úspěšnou budoucnost). Topos břemena (pokud je země zatížena specifickými problémy, je třeba jednat, aby se toto břímě snížilo) lze spatřit v předposlední větě: Břemenem jsou politické strany, které zemi přivedly do krize, tedy zatížily naši zemi, snížení toho břemena lze dokázat pomocí změn, které hnutí prosazuje.

Chceme radikální změnu politického systému, chceme přímou demokracii s odvolatelností politiků. Budeme prosazovat uzákonění referenda jako nejvyššího projevu vůle občanů. Prosadíme přímé volby poslanců, starostů a hejtmanů. Chceme odvolatelnost politiků a odpovědnost politiků občanům. Jsme pro zákaz souběhu funkce poslance a ministra.

Prosazování přímé demokracie není u pravicově populistických stran žádnou novinkou. Svěřit moc do rukou občanů je častým lákadlem takových stran. Přítomen je topos lidu: pokud jsou lidé nakloněni nějaké akci, pak by měla být provedena – zde tedy prostřednictvím přímé demokracie.

Nechceme tunelování školství, životního prostředí, zdravotnictví, bezpečnosti země a sociálních služeb drahými a nefunkčními projekty. Veřejný sektor musí sloužit občanům a ne k obohacování kmotrovských stranických mafií.

Zde je v programu topos financí, kdy tunelování způsobuje ztrátu příjmu, kterou je nutné zastavit. Opět jsou zde použity kmotrovské stranické mafie jako negativní (predikace) pojmenování (nominace) politických stran, což je typické pro pravicově populistické strany – vymezit se proti stávajícím politickým stranám (elitám). Navíc je zde naznačeno, že politické strany „tunelují“ veřejný sektor, aby se samy obohatily. Vytváření takových konspirací je typické pro rétoriku pravicových populistů a posiluje to anti-elitní postoj. Samotný termín „tunelování“ (koneckonců i kmotrovské stranické mafie) by působil trochu nepatřičně u programů jiných politických stran. Protože se ale pohybujeme v programu pravicově populistickém, je užívání takových vágních termínů „normální“. Jedná se prostě o jazyk lidu. Vágní vyjadřování patří do diskurzivní strategie zesilování. V programu Úsvitu je podobných provolání mnoho, například:

V případě, že nebude doloženo legální nabytí majetku, bude zdaněn 100% daní. Co zloději ukradli, musí vrátit! [...] Nestačí jen brečet a nadávat. Najděme společně odvahu a změňme naši budoucnost.

Popřípadě variace na kmotrovské stranické mafie, kde je zároveň opět topos financí a naznačení konspirace: *Daně občanů nemohou sloužit na nehospodárné a nepotřebné projekty politických kmotrů vlád a stranických sekretariátů.*

Je pro nás nepřijatelné dál tolerovat systém, kde vzniká vrstva lidí, kteří již nemají zájem pracovat, neznají slova jako povinnost a odpovědnost a terorizují své okolí kriminalitou. Na druhé straně tento systém šikanuje a ponižuje řádné občany, kteří se ocitli v nouzi. Jsme proti pozitivní diskriminaci. Prosadíme zpřísnění podmínek sociální pomoci. Podporu zaslouží pouze ti, kteří vedou řádný život a řádně vychovávají děti. Zamezíme vyplácení neoprávněně vysokých podpor sociálního bydlení.

Tématem úryvku z programu je sociální systém. Pokud jde o nominační a predikační strategii, vytváří se zde dvě skupiny: Ti, kteří nechtějí pracovat a jsou kriminálníci (jasně negativně prezentováni), kteří si podporu nezaslouží, a proti nim řádní občané, kteří jsou systémem šikanováni a ponižováni. Odmítání pozitivní diskriminace, stejně jako u VV, nedává smysl. Dále ale tato část programu vyvolává otázky: nevíme, co znamená vést „řádný život“ a „řádně vychovávat děti“, ani kdo a jak to posoudí. Jak vysoké jsou „neoprávněně vysoké“ podpory sociálního bydlení? V této části programu je naznačen topos zneužívání (jestliže je pomoc zneužita, měla by být přijata opatření proti zneužití): Nynější podmínky sociální pomoci jsou příliš volně nastavené a pomoc by mohla být (nebo spíše již je) zneužita, a proto Úsvit prosadí zpřísnění jejích podmínek.

Nechceme být provincií EU. Budeme požadovat referendum o každém předání státní suverenity na orgány EU. Chceme Evropu jako volný trh zboží, služeb a práce. Nechceme Evropu nesystémových dotací, dávek a úředníků. Chceme přísné podmínky imigrační politiky České republiky. Nechceme zde nepřizpůsobivé imigranty nebo příchod náboženských fanatiků. Naším cílem je sebevědomý a silný český stát.

V tomto úryvku na téma Evropské unie je v rámci referenční strategie patrné *totum pro pars*: EU zde stojí za všechny individuální organizace Evropské unie. Být provincií této unie naznačuje naši ne-suverenitu. Euroskepticismus je pro pravicově populistické strany příznačný. Úsvit si zde vybírá, jakou Evropu chce a jakou ne, stojí proti sobě tak „dobrá“ Evropa (volný trh zboží, práce a služeb) a „špatná“ (nesystémové dotace a dávky, úředníci). Imigranti jsou nálepkováni jasně negativně jako nepřizpůsobiví, žádná pozitivní vlastnost jim přiřazena není. Zde lze spatřit i topos definice: imigranti prostě *jsou* takto definováni. Naznačen je i topos hrozby či nebezpečí z možného příchodu

náboženských fanatiků. Nakonec Úsvit uvádí svůj cíl, protože zjevně nyní tento cíl není naplněn, český stát není sebevědomý ani silný. S tématem EU je propojeno mnoho podtémat: imigrace nepřizpůsobivých, příchod náboženského fanatismu a slabý český stát. Takto navázaná subtémata na makro-téma mohou čtenáři vsugerovat negativní aspekty členství v EU a ještě více v něm prohloubit či zakořenit euroskepticismus.

Chceme vytvořit zázemí pro špičkovou specializaci na tradiční národní obory.

Tento úryvek spadá pod část programu s nadpisem „Více pracovních míst díky lepším podmínkám pro podnikání“ a pravděpodobně jen hnutí Úsvit ví, co jsou tradiční národní obory, i když žádné konkrétní příklady v celém programu uvedeny nejsou.

Celý program prostupuje i předvolební evergreen: snižování daní.

Nechceme předávání pravomocí do Bruselu. Budeme hájit suverenitu v oblasti daňové a rozpočtové politiky. Jsme proti bankovnímu socialismu, proti posílání peněz krachujícím zahraničním bankám i proti přebujelé evropské byrokracii. Přijetí Eura schvalujeme jen tehdy, kdy to bude jednoznačně výhodné pro ČR a její občany a to jen na základě referenda.

Opět vidíme euroskepticismus a „špatnou“ Evropu, popřípadě EU: ztráta suverenity ČR kvůli předávání pravomocí do Bruselu, topos financí či topos zátěže při posílání peněz krachujícím zahraničním bankám, přílišná byrokracie, která byla již výše spojena se „špatnou“ Evropou, kterou hnutí Úsvit nechce. Přijetí eura je pod toposem výhody či užitečnosti, konkrétně topos *pro bono nobis* (výhodné pro nás) je provázané také s toposem lidu (jestliže jsou lidé nakloněni specifické akci, tak by měla být provedena).

Chceme podporovat sport na školách. Základní školy by měly povinně nabízet odpolední sportovní kroužky po škole. Děti tak budou sportovat místo toho, aby měli čas kouřit nebo pít alkohol. Najdou se i nová pracovní místa při rekonstrukci hřišť a pro táty sportovce, kteří kroužky ve školách povedou.

Tématem v tomto úryvku je sport mládeže a zde Úsvit diskurzivně propojil nedostatek sportovních aktivit s pitím a kouřením dětí, takové zjednodušující a zkratkovitě představy ale nedávají smysl. Dále v programu vágně uvedli vznik nových pracovních míst pro „táty sportovce“ kde je naznačená podpora tradičních genderových rolí, protože žádné „mámy sportovkyně“, které by mohly těžit z nových pracovních míst, zde uvedeny nejsou.

Jsme proti zavedení plošného školného na vysokých školách. Dokážeme si ale představit zavedení sankčního školného pro studenty, kteří si neplní své studijní povinnosti nebo si bezdůvodně prodlužují studium.

Hnutí Úsvit „si dokáže představit“ zavedení poplatků za bezdůvodné prodlužování studia, k prodloužení studia je vždy nějaký důvod. Otázkou tedy je, co by bylo považováno za bezdůvodné prodloužení a kdo by to posuzoval. Navíc, poplatky za překročení standardní doby studia již zavedeny jsou.

Budeme usilovat o zřízení speciálního, na soudech nezávislého orgánu, který se bude zabývat přestupky soudců a státních zástupců a stane se prevencí proti justičním omylům a mafiím. Soudce nesmí soudit své kamarády.

Výše uvedený úryvek patří v politickém programu do části „Justice a vymáhání práva“ a hnutí zde zpochybňuje existenci právního státu. Je zde naznačen komplot soudců a státních zástupců, také je zde implikována další konspirace: pokud soudce soudí „své kamarády“ může to mít neblahé následky. Konspirující soudcovské elity, spřažené s mafiemi, může zastavit jen speciální orgán, který hnutí Úsvit vytvoří.

Za závažný problém považujeme, že se český stát nestará o to, abychom byli hrdý a sebevědomý národ. Můžeme se přitom pyšnit mnoha významnými světoznámými osobnostmi. Jako národ jsme obstáli v mnoha dějinných zkouškách. Přesto nás stát nevede k tomu, abychom si to už od dětství uvědomovali.

Tento úryvek spadá v programu hnutí pod nadpis „Kultura a národní sebevědomí“. „My“ zde zastupuje „národ“, hodnotí se jako oceňovaný (predikace), a proti tomu je „stát“, jemuž je přisouzena negativní vlastnost lhostejnosti k národní hrdosti. Český stát je zodpovědný za to, že nejsme sebevědomým národem, a to je třeba vyřešit – zde je topos zodpovědnosti. Nedostatečné sebevědomí českého národa je již zmíněno výše. Dále zde spatřuji argumentační diskurzivní strategii falacii singularizace, což je konstrukce sebe sama jako jedinečného. Tato falacie je vidět v kombinaci důrazu na naše světoznámé osobnosti a naše prožité zkoušky. Tyto dějinné zkoušky nejsou dále vyjmenované, i když není těžké odhadnout, o jaké se jedná, z nedávné minulosti například nacistická nadvláda nebo komunistický režim. Proti tomu je postaveno malé sebevědomí a nedostatek hrdosti i přes výjimečné vlastnosti českého národa tyto zkoušky přestát. Stát je zde kritizován za to, že se nestará o naše uvědomění si vlastní výjimečnosti, a to již od dětství. Myslím si ale, že je tomu právě naopak; vždyť již od základní školy se na hodinách vlastivědy či dějepisu děti učí historii této země, jsou jim

promítány populárně naučné pořady, a to i v rámci školních hodin (například animovaný pořad „Dějiny *udatného* českého národa“).

Důsledkem nedostatku národního sebevědomí, důsledkem nedostatečné znalosti historie je nárůst sociálních jevů, jako je vandalismus, kriminalita mladistvých, alkoholismus či gamblerství.

V tomto úryvku, který v programu hned následuje ten výše zmíněný, hnutí propojilo nedostatečnou znalostí historie s alkoholismem či gamblerstvím nebo kriminalitou. Prevencí těchto jevů je tedy větší míra nacionalismu. Takové zjednodušené vysvětlení, navíc postrádající logiku, je v pravicově populistické rétorice typické; klade se důraz na selský rozum a na jednoduchá řešení. V politickém programu ihned následuje:

Klíčové heslo zní: NÁROD SOBĚ

Co prosazujeme:

- *Českou kulturu je třeba systematicky podporovat.*
- [...]
- *Fond na podporu kinematografie.*
- *Nepodporujeme rodinné komedie, ale filmy o české historii a národních velikánech. Je absurdní, že pobídky zde dostává ve velké míře gigant Hollywood a jiní zahraniční producenti, a ne naši filmaři.*
- *Tristní je podpora českého dokumentu.*
- [...]
- *V oblasti školství akcentujeme výuku k národní hrdosti a sebevědomí.*
- *Dnes jsou opomíjeny předměty jako vlastivěda, dějepis nebo občanská výchova. Tyto předměty by měly být nositelem poselství o českém národě.*

V celém úryvku opět vidíme důraz na národ, národní hrdost, českou kulturu. Heslo „Národ sobě“ které symbolizuje schopnost národa se semknout a jít za společným cílem, zde jistě není umístěno náhodně. Systematické podpory české kultury bude docíleno pomocí fondu na podporu kinematografie, ale pouze na předem určené a vhodné žánry. Seriózní témata dokumentárního typu budou podporována, ostatní nikoliv. Zajímavé je i ohrazení se proti zahraničním producentům, dokážu si totiž představit naopak oslavování „naší výjimečnosti“ díky příchodu zahraničních filmařů do země. Hnutí Úsvit se ale vymezuje proti „jiným“ nežli českým filmařům. Umělecké vyjádření je zde potlačeno ve prospěch oslavy národa. Dále se opět klade důraz na národní sebevědomí, které se bude učit ve škole. Hnutí zde definuje (topos definice)

současný stav školství a upozorňuje na opomíjení některých předmětů. Tyto školní předměty jsou „nosieli poselství o českém národě“, ať už to znamená cokoliv.

Chceme urychleně přijmout zákon o státních úřednících, který zajistí odbornost a politickou nezávislost úředníků. Dnes totiž přijde na úřad nový ministr, zahájí stranické čistky a dosadí si tam své stranické kamarády. Ministerstva a úřady musí fungovat jako nezávislé odborné instituce, a ne jako molochy pro partajní kádry.

V tomto úryvku programu, spadající pod část „Státní správa“, je zjevná konspirace elit. Ministři jsou zde nálepkováni v odsuzujícím duchu. Nalézáme zde topos definice, kdy hnutí Úsvit definuje situaci na úřadech. Neformální jazyk lidu zde zesiluje výrok.

4.3 Svoboda a přímá demokracie Tomia Okamury

Program SPD začíná totožně jako ten Úsvitu. Je zde uvedena potřeba změn, ukončení demo-demokracie, ve které vládnou kmotrovské stranické mafie apod.

Podporujeme tradiční hodnoty naší společnosti a považujeme fungující rodinu za její podstatu. Rodina zasluhuje ochranu a podporu. Za základ rodiny považujeme tradiční svazek muže a ženy. Odmítáme propagaci a podporu názorů a chování, které ohrožují fungování rodin a výchovu dětí v rodině.

Podpora a návrat k tradičním hodnotám a tradiční rodině je v pravicovém populismu obsažena často, jak jsem psala již výše v kapitole o pravicovém populismu a jeho rétorice. SPD zde implicitně stejnopohlavní rodičovství nepovažuje za pravou rodinu. Podle nich takové rodičovství ohrožuje výchovu dětí¹³. Pravděpodobně zde SPD reaguje na aktuální debatu o manželství (nikoliv jen partnerství) gayů a leseb, s tím je spojeno i rodičovství. Je zde tedy přítomen topos hrozby: pokud politická akce nese nebezpečné následky (v tomto případě ohrožení dětí), neměla by se dělat.

Hnutí Svoboda a přímá demokracie je vlastenecké a demokratické hnutí, které povede nekompromisní politický zápas za nezávislost a suverenitu českého státu. Současná podoba evropské integrace je chybným projektem vytvoření evropského superstátu. Projekt je spojen s faktickým oslabením a likvidací národních států a národů Evropy.

Za obavy o suverenitu českého státu, posílené o topos zachránce (SPD se bude bít za naši nezávislost) ihned následují topoi definice provázané s konspirací o zničení

¹³ Argument, který byl mnoha odborníky vyvrácen, více například na webu iniciativy Jsme fér – Manželství pro všechny: https://www.jsmefer.cz/nazory_odborniku [cit. 2.2. 2020].

národních států: definování evropské integrace jako chybné a spojené s likvidací národů Evropy, zároveň je to projekt, ve kterém jde o vytvoření evropského superstátu.

Žádáme právo občanů rozhodnout v referendu o vystoupení z EU. Projekt stávající evropské integrace také přímo ohrozí svobodu a demokracii v Evropě. Součástí tohoto procesu je řízená islamizace Evropy. Probíhající nelegální imigrace je počáteční fází konfliktu, který v konečném důsledku ohrozí svobodu, demokracii i samotnou existenci České republiky a našeho národa.

V tomto úryvku, který následuje ihned za výše uvedeným, je propojeno téma EU s nebezpečími plynoucími ze členství v unii. Nalézáme euroskepticismus, opět je zde obsažen obdobný topos definice, tak jako výše: SPD zde uvádí, že současná evropská integrace ohrožuje svobodu a demokracii a že součástí toho je řízená islamizace. Není zde tedy jen topos definice, ale i další konspirační teorie, která je s ním provázaná. Strach vyvolávající poslední věta o nelegální imigraci obsahuje také topos definice, navíc provázaný s toposem hrozby nebo nebezpečí: pokud existuje konkrétní nebezpečí (ohrožení svobody, demokracie a existence ČR, mělo by se proti tomu něco udělat). V celé této části programu SPD vytváří konspirační scénáře, definuje jimi současnou situaci, ale i budoucí vývoj a apeluje na strach ze zániku našeho národa. Takto vyvolaný strach je použit, aby legitimoval vyvolání referenda o vystoupení z Evropské unie.

Nehlásáme nenávisť k žádnému národu, rase, kultuře nebo náboženství. Naše společnost má národní tradice vycházející z kořenů židovské, antické a křesťanské kultury a civilizace. Tyto hodnoty budeme chránit. Jsou základem demokracie, svobody a lidských práv. Probíhající islamizace evropských zemí je s těmito hodnotami neslučitelná. Důsledně odmítáme multikulturní ideologii, která je nástrojem islamizace.

SPD v této části propojuje vyloučení odpovědnosti apelem na demokracii a svobodu vycházející z židovské, křesťanské a antické kultury. Pojišťuje se i v první větě odmítáním rasismu a nenávisť k náboženství, i když v předchozím úryvku (ale i v následujícím) se vyjadřuje islamofobně. I zde dále v úryvku hnutí definuje (topos definice) islám jako neslučitelný s našimi svobodnými a demokratickými hodnotami. Důraz na křesťanskou, židovskou a antickou kulturu aplikoval Geert Wilders v roce 2011 ve svém projevu v Římě. Apely na kulturu (topos kultury), jsou běžné v debatách o náboženství a imigraci. Kultura je zde jako statická entita, kterou někdo má, nebo nemá, zná, nebo nezná (Wodak 2015: 55). Je možné, že se SPD tímto argumentem o kultuře, použitým Wildersem, inspirovalo a použilo ho na kontext České republiky. Propojení multikulturalismu s imigrací a islamizací, a tudíž naznačení hrozby (topos nebezpečí) která z multikulturalismu plyne, také již dříve ve stejné řeči Geert Wilders

použil. Dále je zde přítomná falešná argumentace použitím *argumentum ad baculum*, které odkazuje na údajná nebezpečí hrozící národní homogenitě a také falacie rozdílnosti, která upozorňuje na jasné odlišení (nás – demokratických a svobodných, co dodržují lidská práva) od ostatních (muslimové a islám).

Odmítáme pozitivní diskriminaci a preferenci občanů na základě rasy, etnika nebo náboženství.

Odmítání pozitivní diskriminace, podobně jako v hnutí Úsvit, je bezpředmětné, jelikož u nás taková diskriminace nikdy nebyla. Zajímavé je odmítání preferování občanů na základě rasy, etnika a náboženství, i když přesně to SPD dělá, jasně to ukázalo v předchozím úryvku.

Policie České republiky musí zahájit účinnou kontrolu hranic a zpravodajské složky musí důsledně sledovat islamisty podporující džihád a šariú. Orgány činné v trestním řízení musí důsledně postihovat projevy radikálního islámu. Je nezbytná nová koncepce České armády. Podpoříme posílení systému aktivních záloh a zapojení občanů do obrany země. Armáda musí ukončit zahraniční expedice bez mandátu OSN a neodkladně se začít připravovat k obraně země.

Opět vidíme odmítavý postoj k islámu, SPD zde jmenuje džihád a šariú, pojmy často spojované terorismem. Islám je zde vždy prezentován ve špatném světle, ať už jako neslučitelný s naší kulturou, jako příčina zániku Evropy nebo prostě jako nebezpečný. Navíc je nutné, aby byla naše armáda stažena ze zahraničních misí a aby bránila zemi. SPD zde vytváří politiku strachu, a protože tato část o armádě plynule navazuje na část o islámu, je jasné, že cílem má být opět vyvolat strach z tohoto náboženství.

Demokracii a svobodu - Už nikdy o nás bez nás. Hnutí SPD má ve svém názvu i programu přímou demokracii a svobodu. Demokracie i svoboda jsou v této zemi vážně ohroženy. Naše hnutí prosazuje zásadní legislativní změny k jejich obraně. Žádáme přímou volbu a odvolatelnost politiků. Jejich trestní a hmotnou odpovědnost. Všechny politiky musíme volit přímo, stejně jako prezidenta. Pouze tak omezíme moc stranických mafii.

„O nás bez nás“ v této části znamená, že pokud nebudou zavedeny změny k obraně demokracii a svobody, které SPD prosazuje, bude se historie opakovat (zde je tedy topos historie). Historickým příkladem je Mnichovská dohoda, která zde implicitně slouží jako situace, se kterou se ta nynější dá srovnávat. Konkrétně se zde SPD odvolává na přímou demokracii, která zabrání jakémoliv zradě elit. Elitami se zde myslí politici, ke kterým se váže negativní predikace – stranická mafie. Nechybí zde ani topos

definice s toposem hrozby, kde hnutí *definuje*, že demokracie a svoboda jsou u nás vážně *ohroženy*. Proti tomuto nebezpečí se lze bránit právě přímou demokracií.

Za zásadní ohrožení demokracie považujeme činnost takzvaných neziskových organizací s politickým a ideologickým programem. Dnes jsou úzce propojeny na činnost státní správy a realizují ideologické a politické cíle za veřejné prostředky. Zakážeme jejich financování z prostředků státního rozpočtu.

Konstrukce obětních beránků, kteří jsou zodpovědní za problémy lidu, je typickou strategií pravicových populistů. Ve výše zmíněných úryvcích to byla EU (ohrožuje naši suverenitu, podporuje islamizaci), multikulturalismus, politici, muslimové... V tomto konkrétním úryvku se jako viník, ohrožující demokracii, konstruuje neziskové organizace, topos hrozby je zde propojen s toposem financí: neziskové organizace ohrožují naši demokracii (proti hrozbě by se mělo zasáhnout) a navíc jsou financovány veřejnými prostředky, což způsobuje ztrátu příjmů.

Vážení přátelé, naše hnutí požaduje zásadní kroky k zajištění bezpečnosti naší země a jejich občanů. Především odmítáme vnuceně přijímat nelegální imigranty a odmítáme islamizaci naší země pod záminkou multikulturalismu. Nedovolíme v České republice vznik páté kolony radikálních muslimů. Právo šaría a islámský džihád jsou ohrožením naší svobody a bezpečnosti. Jejich propagaci a šíření postavíme mimo zákon a porušení budeme jednoznačně trestat.

Na začátku jsme svědky familiárního oslovení čtenáře, které je použito i dále. Nominace je zde tvořena vnitřní skupinou (naše hnutí, naše země a její občané) a out-group (imigranti, multikulturalismus), která je označena v odsuzujícím duchu (strategie predikace). V této části je propojeno téma bezpečnosti s jejím ohrožením ze strany nelegálních imigrantů, islamizace a multikulturalismu. Kospirační vznik páté kolony znamená vnitřní rozvracení národa radikálními muslimy, což nám podle SPD hrozí, pokud dovolíme vstup imigrantům, pokud budeme podporovat multikulturalismus. Opět se zde objevuje džihád a šaría, pojmy, na jejichž znalost jako něco špatného a radikálního, hnutí spoléhá. Celkově zde opět nacházím topos nebezpečí, hrozby ze strany multikulturalismu (který může za islamizaci naší země), dále ze strany nelegálních imigrantů. Je přítomen i topos zachránce; hnutí SPD nedovolí vnitřní rozvracení národa.

Vážení přátelé, Česká republika není suverénní zemí. Naše země je podřízena diktátu Evropské unie. Evropská unie určuje, jaké zákony v naší zemi budou platit, a naše právo je podřízeno právu evropskému. Nemůžeme samostatně rozhodovat o legálním držení zbraní, výrobě potravin, nebo energie. Už je Evropskou unií rozhodnuto o prosazování volebního práva cizinců,

přijetí eura, a Evropská unie připravuje přerozdělení imigrantů mezi své členské země.

V tomto úryvku z programu SPD je zřejmý topos definice, kde je ČR definována jako nesuverénní a podřízená diktátu EU. Na základě toho je rozvíjen další argument. SPD zde zpochybňuje legislativu České republiky a prohlašuje, že je naše právo podřízené evropskému. Cizinci na území ČR volební právo mají (mohou hlasovat ve volbách do evropského parlamentu a ve volbách do zastupitelstev). Přijetí eura není česká společnost nakloněna, v roce 2017 bylo proti přijetí eura 72¹⁴ % lidí. Vložit do programu pouhé „už je rozhodnuto o přijetí eura“ by mohlo vyprovokovat voliče k více negativnímu postoji k EU a zvýšit podporu hnutí SPD. Přerozdělování žadatelů o azyl je trvale kontroverzní téma, které v (nejen) české společnosti rezonuje, a toho si je hnutí vědomo. Stále v české veřejnosti převažuje většina, která si myslí, že bychom neměli přijímat uprchlíky¹⁵ (např. v roce 2017, kdy se SPD dostalo do parlamentu, to bylo v dubnu 60 % lidí a v říjnu 69 %). Vyvolávat strach z přerozdělování imigrantů, které SPD trvale spojuje s hrozbou a násilím, se tak zdá jako výhodná strategie, jak získat voliče.

Provádí se plán na multikulturní evropský super stát, kde Česká republika bude pouze bezvýznamná administrativní jednotka. Nemůžeme se spokojit s budoucností tohoto novodobého protektorátu, kde se v montovnách pracuje za třetinové mzdy pro zahraniční korporace a za podmíněk, které by v jejich vlastních zemích nikdy neprošly beztrestně.

Úryvek z programu začíná toposem definice spojeným s konspirací o vzniku multikulturního evropského superstátu, ve kterém bude ČR bezvýznamná. Následuje topos historie, kde „novodobý protektorát“ znamená, že SPD přirovnává EU k vládě nacistického Německa na území Čech a Moravy. Podle toposu historie by měly být provedeny konkrétní akce v konkrétní situaci, která je „údajně“ srovnatelná s uvedeným příkladem. Na základě celkového postoje hnutí k EU si myslím, že takovou akci je opuštění unie.

Vážení přátelé, lidem v naší zemi chybí pocit, že se měří všem stejným metrem a že spravedlnost platí pro každého občana. Do očí se nám smějí korupčníci a tuneláři. Jejich trestní kauzy připomínají parodie. Slušní lidé pracují za nízké mzdy, nebo mají nízké důchody, jsou

¹⁴ Podle výzkumu CVVM:

https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a4932/f9/pm190531.pdf [cit. 3.2. 2020]

¹⁵ Podle výzkumu CVVM: <https://cvvm.soc.cas.cz/cz/tiskove-zpravy/politicke/mezinarodni-vztahy/4970-postoj-ceske-verejnosti-k-prijimani-uprchliku-kveten-2019> [cit. 3.2. 2020].

vystaveni aroganci úřadů, podvodům lichvářů a nemohou se účinně dovolat svých práv. Do očí se nám smějí nepřizpůsobiví občané, kteří parazitují na štědrém a bezpracném sociálním systému. V poslední době jsme poslouchali tahanice pana Babiše, pana Sobotky, pana Kalouska a dalších na téma majetku politiků, nákupu dluhopisů a podobně. Jsou to jen prázdná slova a politický cirkus.

Strategie nominace je zajímavě zesílena o vágní vyjadřování, které umožňuje lépe prisuzovat negativní vlastnosti aktérům (strategie predikace). Hnutí zde vytváří vnitřní skupinu, která je pozitivně hodnocena (slušní lidé, my) a proti té je konstruována out-group „zlí oni“: korupčníci a tuneláři, arogantní úřady, lichváři, nepřizpůsobiví parazitující občané. Následuje nominace vlastními jmény konkrétních politických elit, kteří způsobili „politický cirkus“. V úvodní větě je také vidět topos spravedlnosti, tedy že by se s osobami, které jsou si rovny, mělo zacházet stejným způsobem. To ovšem, dle SPD, u nás neplatí, protože následně vyjmenovávají neformálním a vágním jazykem všechny ty, kteří zjevně stojí nad spravedlností.

Opouští se tradiční přístupy a metody. Nekriticky a chaoticky se přebírají zahraniční vzory. Jde o směs diletantismu při řízení školství a také o prohlubující se ideologizaci školství. Ideologizace má sloužit k hodnotovému přeformátování mladé generace tak, aby podporovala současnou integraci Evropy do multikulturního superstátu.

Tato a následující část jsou vyňaty z části programu nazvané „Smyslem života nás všech jsou zdravé a vzdělané české děti a mládež“. Výše uvedená část se věnuje problémům českého školství. Hrozbě integrace do multikulturního superstátu jsou podle hnutí děti vystavovány již ve škole (topos hrozby). Probíhající ideologizace školství slouží „přeformátování“ mladé generace. Volba takového termínu, který se většinou používá v informačních technologiích, naznačuje, že mladá generace je jen nástrojem neschopným myslet a že se dá snadno ovládat. Vytváření konspiračních teorií se tedy SPD nevyhnulo ani v tématu školství. Navíc, repetice vzniku či hrozby „multikulturního superstátu“, který nás ohrožuje, je strategií, jak promluvu učinit přesvědčivější.

České školství začíná být předmětem ideologického působení, které je zaměřeno na potlačování tradičních hodnot vycházejících z tradic naší židovsko – křesťanské historie. Dochází k cílené propagaci multikulturalismu, individualismu, spotřebního života a předčasné sexuality. Je propagována pozitivní diskriminace a jsou řešeny uměle vytvářené lidskoprávní problémy. Jsou relativizovány přirozené rodinné vztahy, jejichž základem je láska mezi mužem a ženou. Je záměrně vytlačovaná národní a vlastenecká výchova. Zcela je zrušena výchova a příprava k obraně vlasti.

Opět vidíme důraz na židovsko-křesťanskou historii, problém multikulturalismu a pozitivní diskriminace. Stejně jako na začátku programu je i zde odpor k jiným nežli heterosexuálním vztahům. „Vytlačování vlastenecké výchovy“ je podle mě naopak neideologickým působením. Zde by byl její návrat právě ideologizací školství. Jde pravděpodobně o to, že podle SPD jsou některé ideologie špatné a ty se ve školství rozrůstají, zatímco jiné jsou chvályhodné, ale ty se potlačují.

Politici a média šíří dvě vytrvalé lži. První je falešný názor, že pro obranu země stačí malá profesionální armáda. Není tomu tak. Bez vycvičených záloh a branné přípravy obyvatel dojde k rychlému zhroucení odporu. Druhou lží je bodované falešné přesvědčení, že nás bude bránit NATO a EU.

Tento úryvek je v části nazvané „Česká republika – náš bezpečný domov, naše úspěšná budoucnost“ a již na začátku jsme svědky údajného spojení politických elit s médii, které komplotují a šíří lži o naší bezpečnosti, taková konspirace posiluje anti-elitní sentimenty. Svou roli zde má i topos nebezpečí či hrozby a topos definice: pokud nám bude hrozit nebezpečí, tak na něj nebudeme stačit.

Historická zkušenost naší země ukazuje, že nelze předat odpovědnost za bezpečí země na spojence. Rok 1938 a 1968 ukazují na nebezpečí takového stavu.

SPD již několikrát ve svém programu používalo odkazování na historické události. Hnutí zdůrazňuje ochranu „heartland“ na základě minulých událostí, kdy nás vždy někdo zradil. Topos historie se tedy v tomto případě dá rozkrýt následovně: Protože náš národ byl v minulosti několikrát zrazen, musíme se nyní o sebe postarat sami (dříve nás několikrát zradili spojenci, takže to znamená, že nás teď zradí také). Spojenci se myslí EU a NATO, což vyplývá z výše uvedeného příspěvku. Naznačovaná budoucí zrada Evropské unie a Severoatlantické aliance vytváří politiku strachu, která dává šanci legitimizaci návrhů na zvýšení bezpečnosti, například SPD dlouhodobě podporuje domobranu.

Za největší hrozbu pro bezpečnost ČR a stabilitu jejího politického, ekonomického a sociálního systému považujeme v současné době masovou migraci miliónů obyvatel, jejichž kulturní, historické a sociální chování v souvislosti s náboženstvím je s našimi hodnotami neslučitelné. Stupňující migraci považujeme za zásadní hrozbu naší státní existence. Jedním z rizik pro bezpečnost ČR, omezujícím v podstatě schopnost bránit území a jeho celistvost, je i současný stav AČR a celkové připravenosti občanů České republiky na možnost konfliktu na našem území. Za tuto situaci nesou politickou odpovědnost veškeré předchozí vlády od roku 1989.

Opět vidíme vytváření politiky strachu a topos hrozby. Je zde i topos břímě, které představují imigranti pro sociální systém. Následuje topos kultury a definice, kde SPD zdůrazňuje odlišnou kulturu a chování masy migrujících obyvatel: *jejich* kultura je *neslučitelná* s naší. SPD dále vytváří katastrofický scénář, kde považuje migraci za příčinu zániku České republiky. Dalším rizikem, za které mohou všechny předchozí vlády, je i stav armády a nepřipravenost lidí bránit svou zemi. Hnutí se zde vymezuje proti všem předchozím vládám.

Evropa čelí největšímu náporu vlny ilegálních imigrantů od konce 2. světové války. Ekonomické, sociální, ekologické a demografické krize doprovází regionální konflikty. V roce 1991 začala „Operace Pouštní bouře“ vedená USA za podpory koalice, na kterou navázala celá řada konfliktů nízké a střední intenzity často bez mandátu RB OSN. Tyto konflikty především v oblasti severní Afriky, Blízkého východu a Balkánu rozvrátily místní stabilitu. Celkovým důsledkem je dnešní masová migrace obyvatel. Tato migrace nyní neprobíhá jako samovolný proces, ale je nástrojem k prosazování a šíření ortodoxního islámu a nástrojem prosazování mocenských zájmů.

Užití depersonalizační metafory „nápor vlny ilegálních imigrantů“ vytváří z imigrantů out-group, stejně tak jako z USA, která podle hnutí započala řetězovou reakci konfliktů, jejichž výsledkem je „masová migrace obyvatel“. SPD podává zjednodušující vysvětlení, kde jsou jasně vidět viníci. Dále hnutí konspiračně a islamofobně definuje (topos definice) migraci jako nástroj k prosazování ortodoxního islámu.

Pokud se konflikt rozšíří na celé území Ukrajiny, bude to mít za následek příchod dalších milionů migrantů z Ukrajiny, z nichž by zřejmě nejvíce směřovalo do jazykově blízkých zemí, tedy i do České Republiky. Proto by se měly ozbrojené síly připravovat obecně na rostoucí riziko migrace obyvatel a z toho pramenící extrémismus a etnické napětí.

V tomto úryvku se SPD vyjadřuje ke konfliktu na Ukrajině. Imigrace nehrozí jen ze zemí, kde se praktikuje islám, ke kterému je neustále referováno jako k hrozbě, ale i z evropských zemí. Zde je vidět topos hrozby, konkrétně jeho podtyp topos hrozby extrémismu: Pokud příliš mnoho imigrantů vstoupí do země, domorodá populace se s nastalou situací nebude schopná vyrovnat a bude k cizincům nepřátelská. Wodak (2015: 75) uvádí topos hrozby rasismu, myslím ale, že extrémismus lze v tomto kontextu zaměnit za rasismus. Myslím si, že je zde přítomen i obrat, kde jsou oběti (ukrajinští imigranti) považovány za zodpovědné za jakékoliv nepřátelství vůči nim namířené (victim-victimizer).

Následuje další vytváření strachu a konspirací: SPD v této části představuje bezpečností rizika pro ČR, opět uvádí, že migrační krize je nástrojem zničení národních států a vytvoření evropského superstátu, další hrozbou je celková destabilizace Evropy s převraty a změnou hranic zemí a pohružky válkou proti zemím hájícím svoji suverenitu. Na závěr SPD tvrdí, že na žádnou z těchto hrozeb nejsme připraveni. Dále navrhuje řešení těchto smyšlených hrozeb, například:

Je nutné vytvářet spolupráci se státy V4, nebo dalšími státy, kde bude na rozdíl od NATO garantována okamžitá vojenská pomoc včetně jaderné odvety v případě použití zbraní hromadného ničení proti ČR.

Nevíme, kde SPD bere jistotu, že nás státy V4 „nezradí“ tak, jak by mohla EU nebo NATO. Vytváření strachu se zde ale stupňuje: mohl by hrozit útok zbraněmi hromadného ničení na ČR, takové predikce by mohly vyvolat paniku. Z jakého důvodu by takový útok měl proběhnout, se čtenář nedozví.

Našimi politickými partnery v Evropě jsou strany a hnutí sdružené do frakce Evropa Národů a Svobod v Evropském parlamentu. Jejimi členy jsou např. Front National, FPO a další euroskeptické a realistické strany napříč Evropou.

V této a následujících částech se SPD vyjadřuje k zahraniční politice. Hnutí aktivně spolupracuje s dalšími populistickými pravicovými a krajně pravicovými stranami (Císař a Navrátil 2019: 188). Zde se tyto strany označují jako „realistické“.

Jak ukazují realistická fakta z poslední doby, tak členství v EU se stává pro Českou republiku nákladnou a nebezpečnou záležitostí.

Vidíme zde topos financí; členství v EU je pro nás nevýhodné a způsobuje ztrátu příjmů a topos nebezpečí: členství v EU je pro nás nebezpečné.

Nebojíme se ekonomických důsledků vystoupení ČR z EU, jak nás straší v médiích (ovládaných právě EU), tzv. Czexitu, protože jednotlivé země EU náš trh potřebují stejně intenzivně jako my ten jejich, a tak navzdory prohlášení politiků, kterým je mnohdy ekonomika vzdálená, tento argument nepovažujeme za relevantní.

V úryvku vidíme další konspirační teorii, tentokrát Evropská unie prostřednictvím médií „straší“ lidi. Dále si ale, v konfrontaci s předchozím úryvkem, SPD protiřečí, protože zde uvádí, že potřebujeme trh zemí EU. Výše ale tvrdí, že je pro nás členství nevýhodné.

EU již dávno není výspou svobody a demokracie, stala se zdrojem manipulace, cenzury, vydírání a silně připomíná pozici SSSR v době RVHP.

Další přirovnání z minulosti, nyní s jinou nežli nacistickou diktaturou. SPD zde tentokrát přirovnává (negativní predikace) Evropskou unii k Sovětskému svazu. Nechybí ani další konspirace o manipulování a vydírání ze strany EU.

SPD považuje za nejdůležitější vazby V4, od kterých by se měly odvíjet vztahy států V4 jdoucí za rámec EU ať již směrem k USA, k Rusku, k Číně nebo např. ke KLR. I když existují rozpory v některých závažných oblastech, věříme, že je možné najít a prosazovat společné zájmy.

SPD propaguje budoucí možnou spolupráci prostřednictvím Visegrádské čtyřky se státy s autoritativními režimy (snad kromě USA) a dokonce s diktaturou. Čtenář se může pozastavit nad tím, jak by měla vypadat spolupráce se Severní Koreou. Demokratické režimy patrně nepředstavují vhodné budoucí partnerství pro ČR. SPD dále vystupuje pro-rusky a pro-čínsky, mluví o „slovanské vzájemnosti“ a o „naivní argumentaci o porušování lidských práv“ v Rusku i v Číně a o tom, jak vyvěšování tibetských vlajek zkazilo mnohé významné obchody.

Pro nejrůznější převaděčské mafie, aktivisty, komisaře a „neziskovky“ představují imigranti snadný zdroj státních i evropských peněz, obrovský business, bezpečný a pohodlný pro zúčastněné. Na jejich straně jsou masmédiá i politici, jak národní, tak i Evropští, ovládající stále silnější propagandu. Výsledkem je, že nikým nevolení, neodvolatelní a nekontrolovatelní „pracovníci“ těchto neziskovek spokojeně a snadno čerpají státní peníze a mají se dobře, protože čím více migrantů, tím víc peněz.

Tento úryvek pochází z části s nadpisem „Společenský aspekt migrace“ a tvoří se tu silně negativní out-group, kam spadají různí aktéři: neziskové organizace, aktivisté, převaděčské mafie, masmédiá, politici... Všichni tito aktéři údajně vydělávají na migrační krizi. Tito aktéři společně komplotují, „tahají za nitky“ a vytvářejí propagandu. Použití uvozovek je nástrojem perspektivizační strategie (Wodak 2015: 147). Hnutí se zde distancuje od doslovného významu (neziskové – nemající zisk).

4.4 Srovnání zkoumaných subjektů

Všechny tři zkoumané pravicově populistické inkarnace začínají svůj politický program stejně: negativně definují (topos definice) současnou politickou situaci a na tomto základě, který slouží jako „odrazový můstek“, pak dále rozvíjejí svůj program. Věci veřejné používají politickou (ne)kulturu, Úsvit a SPD zase demo-demokracii. Je zde tedy potenciál pro budoucí pozitivní vývoj, za předpokladu zvolení těchto hnutí či strany. Všechny tyto zkoumané subjekty také odmítají pozitivní diskriminaci.

Věci veřejné byly první stranou, která objevila lákadlo pro voliče v podobě přímé demokracie (Hloušek 2018: 81). V programu vidíme apel na lid (topos lidu) v souvislosti s referendem či celospolečenskou diskuzí. Korupce je velkým tématem v programu a navrhovaná řešení jsou obhajována pomocí toposu zneužívání.

Antagonistický postoj k politickým elitám je deklarován také v souvislosti s korupcí a s etikou politiků, kde je zavedení Etického kodexu a především jeho důsledného vymáhání ospravedlněno toposem zákona. Anti-elitní sentimenty jsou zde patrné i v šíření extremismu, za který jsou dle VV zodpovědné minulé vlády, které se nezajímají o problémy obyčejných lidí, a v neefektivním čerpání dotací. Tato doba byla poznamenána vzrůstající nespokojeností s vládou a etablovanou politickou elitou jako celkem, ekonomickou recesí a politickou nestabilitou kvůli zrušeným předčasným volbám v roce 2009 (Hloušek 2018: 63). Dle úspěchu VV lze soudit, že anti-elitní apely padly na úrodnou půdu.

V kontextu sociální politiky je použita depersonalizační metafora, která slouží k označení out-group: příživníci. Zpřísnění poskytování sociálních dávek strana obhájuje pomocí toposu zneužívání. Věci veřejné také používají termín „nepřizpůsobiví“, který se později stane oblíbeným i u Úsvitu (nepřizpůsobiví migranti) a SPD (nepřizpůsobiví, co parazitují na sociálním systému). V programu Věcí veřejných se ale nedozvíme, kdo jsou ty nepřizpůsobivé minority, což umožňuje různá čtení, je tedy použita strategie kalkulované ambivalence stejně jako v nevyjasněné pozici VV v případě dodržování lidských práv a zároveň obchodování s arabskými státy, Čínou atd.

Strana VV se definuje jako proevropská, ovšem námitkou proti Evropské unii je unijní dotační politika, zvláště do zemědělství. Od dotační politiky by chtěly Věci veřejné upustit, což je obhajováno toposem financí. Jak víme, tento poměrně pozitivní postoj k unii již další dvě zkoumaná hnutí se stranou nesdílejí. Hnutí Úsvit se k členství v EU vyjadřuje, ve srovnání s SPD, poměrně mírně: být součástí unie znamená pro ČR nesuverenitu. Svoboda a přímá demokracie ale spojuje členství v EU s řízeným procesem islamizace, nuceným přijetím eura a přerozdělení imigrantů, naznačena je i zrada ze strany EU v případě válečného konfliktu, dále je unie přirovnávána k SSSR. Tyto postoje k EU jsou různě obhajovány konspiračními teoriemi a vytvářením politiky strachu.

Rozdílné je i vnímání médií. Věci veřejné, pravděpodobně i díky svému veřejně známému „frontmanovi“, hodnotí novináře pozitivně. SPD vytváří z médií out-group (jako z mnoha jiných aktérů) která šíří lži a konspirují s elitami. Stejný osud potkal i neziskové organizace, které nejsou v programu VV hodnoceny negativně. Hnutí SPD naopak z neziskových organizací vytváří obětní beránky a považuje je za demokracii ohrožující. Anti-elitářství je u SPD velice rozptýlené, nepřátel je mnoho, a proto je i radikálnější nežli VV (viz Jagers a Walgrave 2007: 324). Hnutí Úsvit se ve svém programu k médiím ani neziskovým organizacím nevyjadřuje.

Politika strachu také není u VV příliš patrná, v programu byl naznačen topos nebezpečí, který obhajoval vybudování nové Metropolitní policie. V případě ÚPD je topos hrozby použit pro obhajobu přísné migrační politiky, u SPD se topos hrozby či nebezpečí používá výrazně častěji: k obhajobě tradičního svazku muže a ženy, pro vyvolání referenda o vystoupení z EU, k ospravedlnění zakázání financování neziskových organizací ze státního rozpočtu, pro vyvolání strachu z multikulturalismu apod. U Věcí veřejných dokonce vidíme snahu o snížení rozpočtu pro armádu, jelikož nehrozí napadení země, pozornost je zaměřena na vnitřní hrozby (nepřizpůsobiví). SPD naopak požaduje ukončit zahraniční expedice a připravit armádu na obranu země. Tato změna je způsobena vypuknutím tzv. migrační krize, kdy se migrace stala důležitým tématem v domácí politické agendě. Okamurův druhý stranický projekt byl tedy radikálnější nežli ten první a stal se nejúspěšnějším nositelem tvrdé kritiky imigrace a evropské politiky (Svačinová 2018: 179-180).

Topos historie, u Věcí veřejných pouze naznačený, je v případě SPD využíváný pro obhajobu přímé demokracie, ta jediná totiž může zabránit zradě elit (přímá volba politiků), pro záměr opuštění EU (také na základě přímé demokracie a sice referenda) a pro šíření strachu ze zrady EU a NATO v případě nebezpečí.

U SPD a VV je nejlépe vidět posun v pravicově populistické rétorice. Pravicový populismus Úsvitu přímé demokracie má také svá specifika, v programu Úsvitu vidím takové specifikum v apelech na národní hrdost a vlastenectví. Vyjadřuje se podpora „tradičních národních oborů“ a výuky k národnímu sebevědomí a hrdosti, dále je podle hnutí opomíjena výuka vlastivědy či dějepisu, tyto předměty mají „být nositelem poselství o českém národě“. Cílem hnutí je sebevědomý a hrdý český národ, o což se ale český stát nestará, nacionalismus je prezentován jako řešení alkoholismu, gamblerství,

kriminality a vandalismu. Je vidět snaha o podporu národní kultury, v oblasti kinematografie by se měly podporovat filmy o „české historii a národních velikánech“ a členství v EU pro nás znamená nesuverenitu.

Politická elita je atakována a obviňována, je prezentována jako konspirující, aby sama sebe obohacovala, noví ministři si na úřad „dosazují své kamarády“. Postoj k tehdejší politické elitě je jistě podmíněn korupčními skandály, které vedly k předčasným volbám v roce 2013. Úsvit vytváří konspirační scénáře i u jiných elit, jako jsou například soudci.

Hnutí Úsvit přímé demokracie se také, jako VV, chopilo lákadla přímé demokracie a ve svém programu je pro zavedení přímé volby starostů, hejtmanů a poslanců, včetně zavedení odvolatelnosti politiků a referenda o předání jakékoliv státní suverenity do rukou Evropské unie. I zde je v souvislosti s přímou demokracií používán topos lidu, ale i topos výhody a užitečnosti, kterým se obhájí referendum o přijetí eura. Opět se pohybujeme v době politické krize, v době, kdy proběhl na Úřadě vlády zásah protikorupční policie a kdy následně byla u moci Rusnokova prezidentská vláda, ovšem bez důvěry sněmovny. Situace byla příznivá pro nové strany, které slibovaly změnu politického systému, jakou byl i Úsvit (Svačinová 2018: 148).

Co se týká sociálního systému, slovník zde není tak „tvrdý“ jako v případě Věcí veřejných (již zmínění příživníci) a SPD (nepřizpůsobiví a parazitující), ale i zde je vidět volání po zpřísnění podmínek sociální pomoci obhajované toposem zneužívání.

5 Vzájemná blízkost argumentů

Pro diskuzi na téma afinity pravicově-populistických argumentů s argumenty mainstreamových stran jsem si vybrala dvě tradiční etablované strany: ODS a ČSSD a porovnávala jsem mezi sebou jejich programy. Jednalo se vždy o programy z roku 2010 a 2017, protože programy z těchto let byly předmětem analýzy u VV, ÚPD a SPD. Prostřední rok 2013 byl vynechán, pro diskuzi je dostačující toto vnější ohraničení začátku a konce zkoumaného období.

Volební program ODS 2010¹⁶

Sociální systém nesmí být zneužíván, protože pak je zneužívána i naše solidarita. Kdo si aktivně hledá práci, toho podpoříme. Kdo se neobejde bez pomoci státu, tomu pomůžeme. Ti, kdo pobírají sociální dávky, si však musí být vědomi, že vedle práv mají i povinnosti. Sociální dávky budeme ještě silněji vázat na aktivitu člověka a striktní dodržování pravidel. Ztížíme život černým pasažérům a flákačům parazitujícím na sociálním systému.

V části programu ODS nazvané „Stop zneužívání sociálního systému“ je patrný topos zneužívání, který je umocněn vágní nominací out-group, která je označena negativně (strategie predikace) jako „černí pasažéři“ a „flákači“, je použita i známá dehumanizující metafora s parazitem.

Přístup k nám by měli mít pouze ti, pro které je práce. Chceme integraci cizinců. Kdo zde chce žít, musí se ztotožnit s místními kulturními a společenskými pravidly a musí znát český jazyk. Naopak budeme bojovat proti nekontrolovanému přílivu cizinců a vytváření uzavřených komunit a kriminálních struktur.

Nejen pravicoví populisté, ale i mainstreamové politické strany často obhajují zákony o občanství, kde je podmínkou znalost mateřského jazyka cílové země (viz Wodak 2015). V České republice je tato podmínka v zákoně o udělení státního občanství také stanovena (Zákon č. 186/2013 Sb.). Dále je v programu „nekontrolovatelný příliv“ cizinců, další oblíbená metafora (nejen) pravicových populistů. ODS nevystupuje příliš solidárně, protože je pro přístup jen těm, pro které je u nás práce. Exkluduje tak ty příchozí, kteří byli svou zemi nuceni opustit kvůli válce či přírodní katastrofě. Přítomný je také topos kultury v kontextu integrace cizinců.

ODS bude usilovat o to, aby Česká republika zůstala důvěryhodným, spolehlivým a především respektovaným spojencem v NATO a partnerem v EU. A to přesto, že česká spolehlivost k partnerům utrpěla kvůli zbabělosti a populismu Paroubkovy ČSSD velkou újmu.

V programu ODS z roku 2010 vystupuje strana spíše proevropsky i když na jiném místě vystupuje proti jednotné imigrační politice. Dále zde jsme svědky nominace vlastním jménem a negativní predikace: Paroubkova ČSSD způsobila ztrátu spolehlivosti. Toto tvrzení dále rozvíjeno není, pravděpodobně se předpokládá, že čtenář (a potenciální volič strany) ví, o co se jedná.

Zjednodušíme daňové předpisy pro neziskový sektor. Platné daňové zákony dostávají neziskové organizace do složitých problémů. Je po nich vyžadována účetní evidence a s tím spojená

¹⁶ Programy z roku 2010 i 2017 jsou dostupné na webu ODS: <https://www.ods.cz/program/archiv> [cit. 17. 2. 2020].

náročná administrativa, která je pro neziskové organizace náročnější a složitější než administrativa podnikatelského sektoru. Jsme připraveni v součinnosti s neziskovým sektorem vyjasnit, zda ten či onen příjem zdanit, či nezdanit a zda je možné ten či onen výdaj uplatnit.

Ani neziskové organizace, stejně jako EU, zde nejsou vykresleny jako nepřítel. Strana se naopak snaží NGO's vyjít vstříc zjednodušením daňových zákonů.

„Národ sobě“. Chceme rozvinout právní stimulaci podpory kultury občany i firmami (mecenášství) tak, aby těžiště podpory kultury neleželo na bedrech veřejné správy, ale vrátilo se do polohy, v níž bylo před nástupem komunistického režimu. V podmínkách ekonomické krize je to nutné dvojnásob. Posílení a upevnění národní identity patří mezi hlavní cíle ODS v oblasti kultury.

Stejně jako Úsvit, i ODS si vybralo heslo Národ sobě v souvislosti s podporou kultury. Na rozdíl od hnutí Úsvit, které chtělo národní hrdost podporovat prostřednictvím státu (fond na podporu kinematografie, ale pouze určitého žánru) usiluje ODS o přesun podpory z veřejné správy na občany. V závěru si ODS klade za cíl upevňovat národní identitu.

Nikde a v žádném směru nebudeme podporovat tzv. pozitivní diskriminaci, tedy umělé zvýhodňování menšin, prosazované především levicí.

Zde se ODS vymezuje proti pozitivní diskriminaci, stejně jako všechny tři zkoumané pravicově populistické subjekty.

Na druhé straně je globalizovaný svět příznačný znejistěním některých tradičních a prověřených hodnot. Do konfliktu se dostávají principy svobody s požadavky na bezpečnost. Volný pohyb lidí a imigrace zejména z islámských a afrických zemí vytvářejí tlak na kulturní identitu naší civilizace.

Tento úryvek je z části programu zaměřené na zahraniční vztahy a ODS zde klade důraz na tradiční hodnoty, což je vlastní i pravicovým populistům. Strana zde používá pravicově populistickou falacii rozdílnosti: zdůrazňuje odlišnost naší kultury, která je pod tlakem, od kultury islámských a afrických zemí, jež způsobují onen tlak na naši kulturní identitu.

Další ze zemí, které mají v současné době statut kandidáta, je Turecko. Jako dlouhodobě spolehlivý člen NATO a největší muslimský partner západních států nesmí být odstaveno na periferii. Zamezení jeho přístupu do EU by určitě vyvolalo příklon k radikálnějšímu muslimským zemím, což by mohlo vést k radikalizaci samotného Turecka a v důsledku ke snížení bezpečnosti samotné EU.

Tento úryvek je z části „Rozšiřování EU“ a ODS je pro přijetí Turecka do unie. Toto stanovisko je podpořeno argumentační strategií a sice toposem hrozby, který je ale postaven trochu jinak, než byl používán dosud: je zde nebezpečí radikalizace Turecka, pokud nebude součástí EU, což vyvolá řetězovou reakci a může se snížit i bezpečnost v samotné EU. Turecko zde má nebezpečný potenciál, pokud nebude přijato do unie.

Volební program ODS 2017

Ve srovnání s programem z roku 2010, který měl 52 stran, je ten z roku 2017 podstatně kratší, má jen 19 stran a je strukturovaný do „kartiček“. Každá jednotlivá strana, či karta, se věnuje jinému problému, ale vždy stejným způsobem; na začátku je představen problém či téma a následují bodová vyjádření pod nadpisy „Zavedeme“, „Zrušíme“ a „Prosadíme“. Program je tak velice stručný, což může být pro čtenáře a voliče atraktivní.

Odmítnutí povinných kvót pro uprchlíky navržených EU.

Tento bod spadá pod vnější a vnitřní bezpečnost a pod nadpis „Prosadíme“. ODS zde zastává stejnou pozici ke kvótám jako pravicově populistické strany.

ZAVEDEME: Odpovědnou a důslednou přistěhovaleckou politiku; je důležité ulehčovat podmínky vstupu těm cizincům, kteří mohou být přínosem, a naopak zpříšňovat podmínky těm, kteří nemají úctu k našim zákonům, hodnotám a zvykům a jde jim o zneužívání našeho sociálního systému.

Úryvek patří pod část programu nazvanou „Zahraniční věci a evropská politika“ a je zde patrný topos zneužívání, který má obhajovat přísnější přistěhovaleckou politiku. Tento topos je v pravicově populistickém diskurzu hojně využívanou strategií. V této části programu pak ODS dále opakuje odmítání povinných kvót a požadují výjimku ze společné azylové a migrační politiky.

Český právní řád je bohužel komplikovaný, obtížně srozumitelný a zaplevelený nejrůznějšími výjimkami a nejasnostmi. Občan se ve své zemi nemůže cítit bezpečně, pokud si není jistý, že zákony spravedlnost platí stejně pro všechny.

Tato část programu, spadající do kapitoly o právním státu a spravedlnosti, naznačuje, že pro některé skupiny neplatí zákony stejně jako pro jiné. Takovou konspiraci jsme již viděli v programu u SPD a také je zde přítomen topos spravedlnosti. Výklad ale nemusí být definitivní, může se jednat i o kritiku lobbistů, kteří se snaží vymoci různé výjimky.

Funkční rodina je základní stavební kámen lidské společnosti a stát ji proto musí cíleně podporovat a chránit, nikoli se jí snažit nahrazovat alternativním uspořádáním partnerského soužití.

Skladba je podobná jako v případě SPD – ochrana a podpora rodiny. I apel na tradice v obou případech patrný, u SPD šlo o tradiční svazek muže a ženy a zde se odmítají alternativní uspořádání partnerského soužití.

Pravicová sociální politika není podporou programových povalečů, kteří zneužívají současný děravý sociální systém.

Vágně nominovaná skupina „povalečů“ je zjevně negativně hodnocena, téma zneužívání sociálního systému je, zdá se, u stran oblíbené. Pravděpodobně taková prohlášení o zastavení zneužívání dávek různými opatřeními rezonují s veřejností. V této souvislosti je zde použit topos zneužívání. Řešení ODS vidí v podmínění sociálních dávek prací a zrušení vyplácení některých dávek na základě plnění rodičovských povinností.

Jak jsem již psala výše, rozsahem se oba programy znatelně liší. Novější program příliš nevysvětluje a je psán heslovitěji. Může se jednat o výhodnou taktiku při oslovování rozličného publika (strategie kalkulované ambivalence). Oba programy v rámci sociální politiky konstruují out-group podobným způsobem a za použití podobných dehumanizačních metafor: povaleči nebo flákači, kteří na systému parazitují. Tato out-group tedy vždy zneužívá sociální systém. Ani v postoji k imigraci se programy příliš neliší: ODS chce přijímat pouze ty jedince, kteří by mohli být přínosem a pro které je práce, tito příchozí musí dále ctít naše zákony a kulturu. Rozdíl je snad je v tom, že v roce 2010 je použit topos hrozby, když ODS deklarovala boj proti vytváření kriminálních struktur cizinci, ale v roce 2017 je použit topos zneužívání, kdy by nově příchozí mohli zneužívat náš sociální systém.

Zdá se, že program ODS v roce 2010 byl blíže pravicovému populismu než ten z roku 2017. V roce 2010 vidíme snahu o upevnování národní identity, zvolené heslo „Národ sobě“, zmíněný je tlak na kulturní identitu vytvářený volným pohybem z islámských zemí a vymezení se proti pozitivní diskriminaci. V roce 2017 se pozornost soustředí na jiná témata; je použit topos spravedlnosti v souvislosti s českým právním řádem a naznačena tak konspirace, či právě ona kritika lobbyingu. Dále je patrné odmítání

alternativního partnerského soužití, namísto tradiční rodiny, která se má chránit a podporovat. V roce 2010 ODS vyjadřuje podporu neziskovým organizacím, v pozdějším programu toto téma zastoupeno není. V obou programech jsou patrné prvky pravicově populistické rétoriky, posun v tématech v programu ale neodpovídá společensko-politickému kontextu (tzv. migrační krize). Zde se ale dá namítnout, že některá témata strana komunikuje jinou cestou než v politickém či volebním programu. Například postoj k tzv. migrační krizi vyjádřil Petr Fiala názorně, když se v roce 2015 nechal v Maďarsku vyfotografovat u plotu proti uprchlíkům, který hájil.

Volební program ČSSD 2010¹⁷

Podporujeme činnost nestátních neziskových organizací a zasadíme se o zlepšení podmínek pro financování jejich činnosti.

Stejně jako ODS v roce 2010, tak i ČSSD podporuje neziskové organizace, na jiném místě v programu strana ještě detailněji popisuje zlepšení podmínek pro tyto organizace, jako například poradenství nebo úvěry v době, kdy nemají příjmy.

Naše země je připravena poskytovat azyl pronásledovaným a trpícím. Podmínkou imigrace musí být závazek respektování obecných evropských morálních hodnot a osvojení si jazyka země. Evropské země se musí také zavázat k odpovědnosti za imigranty, kterým povolily vstup na území Evropské unie. Až na výjimky vynikajících, především vysokoškolsky vzdělaných odborníků z celého světa budeme preferovat imigraci jen (převážně) ze slovanských zemí jižní a jihovýchodní Evropy.

ČSSD vyjadřuje podporu trpícím, kteří potřebují azyl, tedy ochranný status. Dále opět vidíme podmínku znalosti mateřského jazyka pro příchozí migranty a v závěru ČSSD exkluduje jiné než slovanské imigranty. ČSSD tak podporuje krátkodobý pobyt (azyl) všem, ale dlouhodobý jen slovanským imigrantům nebo vysokoškolsky vzdělaným.

¹⁷ Program je dostupný zde:

http://web.archive.org/web/20100601215811/http://www.cssd.cz/soubory/ke-stazeni/dokumenty/velky_volebni_program.pdf [cit. 28.2.2020].

Volební program ČSSD 2017¹⁸

Ctíme základní principy: pravidla se musejí dodržovat, spravedlnost je třeba vymáhat, nepřipustíme hru na privilegované a podřadné, a to ani v případě občanů před soudy, ani mezi státy v Evropské unii.

V této části programu je vidět náznak konspirace či kritika lobbingu a také topos spravedlnosti. Stejně tomu bylo u SPD a ODS.

Odmítli jsme a odmítáme takové modely, jejichž ústředním a trvalým principem jsou povinné přerozdělovací kvóty.

Ani ČSSD nepodporuje kvóty, stejně jako zkoumané pravicově populistické strany a ODS.

Programy ČSSD nejsou tak bohaté na pravicově populistickou rétoriku, což dává smysl vzhledem k ideologii strany. Je zde přítomný topos spravedlnosti v programu z roku 2017, stejně jako u SPD a ODS, dále také ČSSD odmítá přerozdělovací kvóty. V roce 2002 by schválen projekt, který se soustředil na získávání kvalifikovaných pracovníků ze zahraničí (Kopeček 2004). To částečně vysvětluje stanovisko ČSSD k imigraci z roku 2010, která by měla být podmíněná vysokoškolským vzděláním nebo slovanským původem.

Závěr

V současné době jsme svědky nárůstu populismu, přičemž ten pravicový zastává stále větší roli. Zpochybňuje se liberální demokracie, pravicoví populisté apelují na přímou demokracii jako na tu „pravou“ a často se obrací zpět do minulosti a volají po tradičních hodnotách. Vytvářejí se nepřátelé uvnitř národa i vně a konstruují se obětní beránci, na které je svalována vina. To vše se děje za pomoci určité rétoriky a s používáním specifické argumentace. Cílem této diplomové práce bylo definovat podoby a zmapovat změny v pravicově populistickém diskurzu u tří inkarnací pravicového populismu v České republice, se zaměřením na argumentaci. Tyto změny měla práce interpretovat

¹⁸ Program je dostupný zde: <http://web.archive.org/web/20180924170928/https://www.cssd.cz/data/files/program-210x210-seda.pdf> [cit. 28. 2. 2020].

v sociálně-politickém kontextu. Na základě analýzy s použitím diskurzivně-historického přístupu (DHA), aplikovaném na politických a volebních programech, lze definovat podoby pravicově populistického diskurzu následovně:

Rámec pravicově populistického diskurzu v programu Věcí veřejných byl poměrně těžce identifikovatelný a roztržštěný. V politickém programu byl postaven na anti-elitním postoji k tehdejší politikům, kvůli jejich údajné neschopnosti v různých oblastech i korupci. Topos zneužívání sloužil k obhajobě zavedení protikorupčních opatření a trestů. Celkově se Věci veřejné snažily upřít politické elitě její výhody omezením imunity poslanců, uzákoněním odvolatelnosti politiků a zavedením Etického kodexu za použití argumentační strategie toposu zákona. Za důležitý prvek v programu považují sociální šovinismus, který se stal populárním i u ostatních zkoumaných subjektů. V případě Věcí veřejných je také použit topos zneužívání, který má obhajovat zpřísnění podmínek pro poskytování sociálních dávek. Vymezení se proti pozitivní diskriminaci a užívání termínu „nepřízřusobivých“ adoptovaly i další zkoumané subjekty, stejně tak apel na přímou demokracii.

Strana Věci veřejné ve svém programu nastolila témata, která za své přijalo i hnutí Úsvit přímé demokracie. Jedná se právě o přímou demokracii, sociální šovinismus, užití termínu „nepřízřusobivých“ a vymezení se proti pozitivní diskriminaci. Převládajícím rámcem v politickém programu hnutí Úsvit je přímá demokracie, jejíž zavedení je obhajováno topoi lidu či výhody, například u referenda o přijetí eura. Nově je zde i výrazná podpora národní hrdosti, suverenity a sebevědomí. Nacionalismus je prezentován jako lék na různé společenské neduhy a měl by se podporovat. Dále se zde více rozvíjí specifický hanlivý jazyk při útočení na out-group, která je z většiny tvořena tehdejší politickou elitou.

Hnutí Svoboda a přímá demokracie svůj politický program z části převzalo od hnutí Úsvit a dále jej rozvedlo. Přidanou hodnotou je zde jednoznačně vytváření politiky strachu. S podporou toposu definice hnutí různě vymezuje tehdejší situaci či budoucí vývoj a následně používá topos hrozby a nebezpečí. Hlavní rámec, podpořený těmito topoi, je tvrdý euroskepticismus, islamofobie a s tím související anti-imigrační apely, které SPD používá v souvislosti s tzv. migrační krizí. Tato témata jsou vzájemně provázána, v politickém programu je několikrát propojena evropská integrace znamenající zánik národů a České republiky a řízenou islamizaci. Cílené vyvolávání

strachu slouží k obhajobě jediného možného východiska – opuštění Evropské unie prostřednictvím referenda. Islám a muslimové jsou definováni jako hrozba, jejich kultura jako neslučitelná s naší, SPD zde využívá stejných argumentů jako Geert Wilders. Umě je zde využíván i topos historie, který má vyvolávat strach z opětovné zrady elit. Hnutí tímto toposem obhajuje zavedení přímé demokracie anebo právě opuštění Evropské unie.

Diskurz pravicového populismu v České republice se od dob Věcí veřejných, kde byl v politickém programu této strany různorodý, zaměřený spíše proti politickým elitám, změnil především ve frekventovaných apelech na nacionalismus v případě Úsvitu přímé demokracie. Zde se anti-elitní postoj zesílil vágním vyjadřováním. Pravicově populistický diskurz se pak posunul a v programu Svobody a přímé demokracie se stal radikálnější, hnutí prezentuje konspirační scénáře a cíleně vyvolává strach – z multikulturalismu, z členství v Evropské unii a z imigrace.

Je třeba zmínit, že veškeré výsledky jsou zjištěním plynoucím ze zkoumání politických a volebních programů, tedy pouze jednoho politického žánru. Pro komplexní definování podob a zmapování proměn v pravicově populistickém diskurzu by bylo vhodné prozkoumat i jiné žánry. V předvolebních debatách by nejspíše bylo možné najít další zajímavé argumentační strategie, jako například *argumentum ad hominem*, *ignoratio elenchi* nebo *argumentum ad misericordiam*. Dalším žánrem vhodným ke zkoumání by mohly být veřejné projevy leaderů pravicově populistických stran. Diskutovat by se pak mohlo o případných rozdílných apelech a tématech, která mohou být v politických programech zastoupena, ale v jiných žánrech nikoliv.

Summary

We are currently witnessing a rise in populism in world politics, with the right-wing one taking an increasing role. Liberal democracy is being challenged, right-wing populists appeal to direct democracy as the "true" democracy, and right-wing populist parties often turn back to the past and call for traditional values. Enemies are created inside and outside the nation, and scapegoats are created. All of this is done with certain rhetoric and specific argumentation. The aim of this thesis was to define the forms and to map changes in right-wing populist discourse in three incarnations of right-wing populism in the Czech Republic, with a focus on argumentation. Then to interpret the changes in a

socio-political context. Based on a discourse-historical approach (DHA) applied to political and electoral programs, the forms of right-wing populist discourse can be defined as follows:

The frame of right-wing populist discourse in the program of Public Affairs was relatively difficult to identify and fragment. The political program was based on an anti-elite attitude to the politicians, due to their inability in various areas and corruption. Topos of abuse served to advocate the introduction of anti-corruption measures and penalties. Overall, Public Affairs has sought to deny the political elite its benefits by limiting the immunity of deputies, legalizing the revocability of politicians, and establishing the Code of Ethics using the argumentation strategy topos of law. I consider social chauvinism as an important element in the program, which has also become popular with other subjects studied. In the case of Public Affairs, there is also topos of abuse, which is intended to advocate stricter conditions for the provision of social benefits. Other investigated subjects, as well as an appeal to direct democracy, have adopted a disapproving attitude towards positive discrimination and the use of the term "inadaptable".

In its program, the Public Affairs has raised the issues that the Dawn of Direct Democracy has adopted. These are direct democracy, social chauvinism, the use of the term 'inadaptable' and delimitation against positive discrimination. The prevailing frame in Dawn's political agenda is direct democracy, the introduction of which is advocated by topos of people or advantage such as the referendum on euro adoption. Newly, there is also significant support for national pride, sovereignty and self-confidence. Nationalism is presented as a cure for various ailments and should be encouraged. Furthermore, a specific derogatory language develops here when attacking the out-group, which is mostly made up of the political elite

The Freedom and Direct Democracy movement partly took over its political agenda from Dawn and further developed it. The added value is clearly the creation of a politics of fear. With the support of the topos of definition, the movement defines the situation or future development and then uses the topos of threat and danger. The main frame, supported by these topos, is the harsh Euroscepticism, Islamophobia and related anti-immigration appeals used by the SPD in connection with the so-called migration crisis. These topics are mutually intertwined, the political program connects European

integration with the demise of nations and the Czech Republic and controlled Islamization. Targeted instigation of fear serves to defend the only possible way out - leaving the European Union through a referendum. Islam and Muslims are defined as a threat, their culture as incompatible with ours, here the SPD uses the same arguments as Geert Wilders. There is also skilfully used topos of history, which is supposed to arouse fear of repeated betrayal of elites. With this topos, the movement advocates the introduction of direct democracy or Czexit.

The discourse of right-wing populism in the Czech Republic has changed since the time of Public Affairs, where it was diverse in the party's political program, directed more against the political elites, to the frequent appeals to nationalism in the case Dawn of Direct Democracy. Here, the anti-elite stance was strengthened by vague expressions. The right-wing populist discourse then shifted and became more radical in the program of Freedom and Direct Democracy, the movement is presenting conspiracy scenarios and deliberately raising fear - of multiculturalism, of membership of the European Union and of immigration.

It should be noted that all results are findings of examining political and electoral programs, ie only one political genre. Other genres should be explored in order to comprehensively define the forms and map changes in right-wing populist discourse. Interesting argumentation strategies could be found in the pre-election debates, such as the *argumentum ad hominem*, *ignoratio elenchi* or *argumentum ad misericordiam*. Public speeches by leaders of right-wing populist parties could be another genre to be explored. Discussion then could be draw on the possible different appeals and topics that may be represented in political programs but absent in other genres.

Použitá literatura

Archiv e-shopu SPD:

<https://web.archive.org/web/20180324205358/http://www.spd-shop.cz/> [cit. 25. 11. 2019].

Caiani, M., Kluknavská, A. (2017). „Extreme right, the Internet and European politics in CEE countries: The cases of Slovakia and the Czech Republic“, in Barisione, M. and Michailidou, A. (eds) *Social Media and European Politics: Rethinking Power and Legitimacy in the Digital Era*. London: Palgrave Macmillan UK.

Canovan, M. 1984. “People”, politicians and populism.“ *Government and Opposition*, 19 (3): 312– 327.

Canovan, M. 1999. “Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy.“ *Political Studies* XLVII, 2-16.

Český statistický úřad: <https://www.volby.cz/pls/ps2017nss/ps2?xjazyk=CZ>. [cit. 21. 10. 2019].

Císař, O. 2017: Czech Republic: „From Post-Communist Idealism to Economic Populism.“ *International Policy Analysis Friedrich-Ebert-Stiftung* 1-14.

Císař, O., Navrátil, J. (2019). „FOR THE PEOPLE, BY THE PEOPLE? The Czech radical and populist right after the refugee crisis.“ In Caiani, M., Císař, O. (eds.) *Radical Right Movements Parties in Europe*. New York: Routledge.

Císař, O., Štětka, V. (2017) ‘Czech Republic: The rise of populism from the fringes to the mainstream’, in: Aalberg, T., Esser, F., Reinemann, C., Stromback, J., and De Vreese, C. (eds) *Populist Political Communication in Europe*. London: Routledge.

CVVM: <https://cvvm.soc.cas.cz/cz/tiskove-zpravy/politicke/mezinarodni-vztahy/4970-postoj-ceske-verejnosti-k-prijimani-uprchliku-kveten-2019> [cit. 3.2. 2020].

CVVM: https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a4932/f9/pm190531.pdf [cit. 3.2. 2020].

ČT24: <https://ct24.ceskatelevize.cz/svet/3070650-soud-eu-odmitanim-uprchlickych-kvot-porusily-zeme-sve-povinnosti> [cit. 12. 4. 2020].

Dalton, R. J. (2008). *Citizen Politics. Public Opinion and Political Parties in Advanced Industrial Democracies*. Washington, DC: CQ Press.

Deegan-Krause, K. a Haughton, T. 2009. „Toward a More Useful Conceptualization of Populism: Types and Degrees of Populist Appeals in the Case of Slovakia.“ *Politics & Policy* 37 (4): 821-841.

Etický kodex zástupce VV:

<http://web.archive.org/web/20110101042851/http://www.veciverejne.cz/eticky-kodex-zastupce-vv.html> [cit. 7. 2. 2020].

Freeden, M. 1998. „Is Nationalism a Distinct Ideology?“ *Political Studies* (46): 748–765.

Freeden, M. (1996). *Ideologies and Political Theory: A Conceptual Approach*. Oxford: Oxford University Press.

Gidron, N. a Bonikowski, B. 2013. “Varieties of Populism: Literature Review and Research Agenda.“ *Working Paper Series*.

Gür-Şeker, D. (2018). „Pegida as Angstneurotiker A Linguistic Analysis of Concepts of Fear in Right-wing Populist Discourses in German Online Media.“ In *Poetics of Neurosis: Narratives of Normalcy and Disorder in Cultural and Literary Texts*, eds.: Elena Furlanetto, Dietmar Meinel, Transcript Verlag.

Hadiz, V. R. a Chrysosgelos, A. 2017. "Populism in world politics: A comparative cross-regional perspective." *International Political Science Review* 38 (4): 399-411.

Hanley, S. 2012. „Dynamics of new party formation in the Czech Republic 1996–2010: looking for the origins of a ‘political earthquake’.“ *East European Politics*, 28(2): 119-143.

Havlík, V., Hloušek, V. 2014. „Dr Jekyll and Mr Hyde: The Story of the Populist Public Affairs Party in the Czech Republic.“ *Perspectives on European Politics and Society*, 15(4): 552-570.

Hawkins, K. A. (2010). *Venezuela's Chavismo and Populism in Comparative Perspective*. New York: Cambridge University Press.

Hloušek, V. (2018). "Příliš soukromé Věci veřejné." In: Kopeček, L., Hloušek, V., Chytilík, R., Svačinová P. (eds.) *Já platím já rozhoduji! Političtí podnikatelé a jejich strany*. B&P Publishing: Brno.

Inglehart, R., Norris, P. 2017. "Trump and the Populist Authoritarian Parties: The Silent Revolution in Reverse." *Perspectives on Politics* 15(2): 443-454. <https://www.cambridge.org/core/journals/perspectives-on-politics/article/trump-and-the-populist-authoritarian-parties-the-silent-revolution-in-reverse/FE06E514F88A13C8DBFD41984D12D88D>.

Jagers, J. a Walgrave, S. 2007. "Populism as political communication style: An empirical study of political parties' discourse in Belgium." *European Journal of Political Research* (46): 319-345.

Jansen, R. 2011. „Populist Mobilization: A New Theoretical Approach to Populism.“ *Sociological Theory* 29 (2): 75-96.

Jsmefér- Manželství pro všechny: https://www.jsmefer.cz/nazory_odborniku [cit. 2.2. 2020].

Katz, R. S., Mair, P. 1995. „Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of Cartel Party.“ *Party Politics* 1(1): 5-28.

Kopeček, L. (2004) Imigrace jako politické téma v ČR: analýza postojů významných politických stran. *Středoevropské politické studie*, 6(2–3).

Kriesi, H. 2014. „The Populist Challenge.“ *West European Politics* 37(2): 361-378.

Kriesi, H., Grande, E. (2012). “The transformative power of globalization and the structure of political conflict in Western Europe”. In Kriesi, H. et al. (eds.) *Political Conflict in Western Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

Moffitt, B., Tormey, S. 2014. „Rethinking Populism: Politics, Mediatisation and Political Style.“ *Political studies* (62): 381-397.

Mudde, C. (2007). *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge University Press.

Mudde, C. 2004. „The Populist Zeitgeist.“ *Government and Opposition* 39: 541-563.

Mudde, C. et al. 2012. “Measuring Populist Attitudes.” *University of Georgia Selected Works*.

Mungiu, A. 2007. “EU Accession is no End of History.” *Journal of Democracy* 18 (4): 8-16.

Pauwels, T. 2011. „Measuring Populism: A Quantitative Text Analysis of Party Literature in Belgium.“ *Journal of Elections, Public Opinion and Parties* 21(1): 97-119.

Program ČSSD z roku 2010:

http://web.archive.org/web/20100601215811/http://www.cssd.cz/soubory/ke-stazeni/dokumenty/velky_volebni_program.pdf [cit. 28.2.2020].

Program ČSSD z roku 2017

<http://web.archive.org/web/20180924170928/https://www.cssd.cz/data/files/program-210x210-seda.pdf> [cit. 28. 2. 2020].

Program hnutí Svoboda a přímá demokracie – Tomio Okamura:

<http://web.archive.org/web/20171022212422/http://www.spd.cz/program> [cit. 12. 2. 2020].

Program hnutí Úsvit přímé demokracie – Tomio Okamura:

<http://web.archive.org/web/20140626032154/http://www.hnutiusvit.cz/program-hnuti/> [cit. 12. 2. 2020].

Program strany Věci veřejné:

<http://web.archive.org/web/20111125081412/http://www.veciverejne.cz/politicky-program.html> [cit. 12. 2. 2020].

Programy ODS z roku 2010 a 2017: <https://www.ods.cz/program/archiv> [cit. 17. 2. 2020].

Rees, M. C. 2010. „2010: Comparing and contrasting Věci veřejné in the Czech Republic and the Tea Party Movement in the USA.“ *Contemporary European Studies* 2010 (2): 17-29.

Reisigl, M., Wodak, R. (2009). “Discourse-Historical Approach (DHA)”. In: Ruth Wodak and Michael Meyer (eds.), *Methods of Critical Discourse Analysis*. 2nd edn. London: SAGE Publications.

Rydgren, J. 2007. „The Sociology of the Radical Right.“ *Annual Review of Sociology*, 33: 241-262.

Sikk, A., 2011. „Newness as a winning formula for new political parties.“ *Party Politics*, 18 (4): 465-486.

Stanley, B. 2008. „The thin ideology of populism.“ *Journal of Political Ideologies*, 13(1): 95-110.

Stockemer, D. a Barisione, M. 2017. „The ‘new’ discourse of the Front National under Marine Le Pen: A slight change with a big impact.“ *European Journal of Communication* 32 (2): 100–115.

Svačinová, P (2018). “Úsvit: Potěmkinova vesnice přímé demokracie.” In: Kopeček, L., Hloušek, V., Chytilík, R., Svačinová P. (eds.) *Já platím já rozhoduji! Političtí podnikatelé a jejich strany*. B&P Publishing: Brno.

Svačinová, P. (2018). “Poučení z chyb Úsvitu: Svoboda a přímá demokracie.” In: Kopeček, L., Hloušek, V., Chytilík, R., Svačinová P. (eds.) *Já platím já rozhoduji! Političtí podnikatelé a jejich strany*. B&P Publishing: Brno.

Taggart, P. 2004. „Populism and representative politics in contemporary Europe.“ *Journal of Political Ideologies*, 9 (3): 269-288.

Van Dijk, T.A. 1992. „Discourse and the denials of racism.“ *Discourse and Society* (3)1: 87-118.

Van Spanje, J. 2010. „Contagious Parties: Anti-Immigration Parties and their Impact on Other Parties Immigration Stances in Contemporary Western Europe“. *Party Politics* 16 (5): 563–586.

Weyland, K. 1999. „Neoliberal Populism in Latin America and Eastern Europe.“ *Comparative Politics*, 31 (4): 379-401.

Weyland, K. 2001. „Clarifying a Contested Concept: Populism in the Study of Latin American Politics.“ *Comparative Politics* 34 (1): 1–22.

Williams, R. 2004. “The Cultural Contexts of Collective Action: Constraints, Opportunities, and Symbolic Life of Social Movements.” In *The Blackwell*

Companion to Social Movements, eds. David Snow, Sarah Soule and Hanspeter Kriesi. Malden, Oxford, Carlton: Blackwell Publishing.

Wodak, R. (2008). „Us’ and ‘Them’: Inclusion and Exclusion – Discrimination via Discourse.“ In Wodak, R., Delanty, G., Jones, P. (eds.) *Identity, Belonging and Migration*. Liverpool: Liverpool University Press.

Wodak, R. (2015). *Politics of fear. What right-wing populist discourses mean*. London: Sage Publishing.

Wodak, R. 2001. „The discourse-historical approach.“ In Ruth Wodak and Michael Meyer (eds.) *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: Sage Publications.

Wodak, R. 2009: „The Semiotics of Racism- A Critical Discourse-Historical Analysis.“ *Discourse Of Course*, Chapter Ruth Wodak, Distinguished Professor in Discourse Studies, Lancaster University 1-17.

Wodak, R. 2015. „Argumentation, Political.“ In Gianpietro Mazzoleni (eds.) *The International Encyclopedia of Political Communication*. JohnWiley & Sons, Inc.

Wodak, R. a Boukala, S. 2015: „European identities and the revival of nationalism in the European Union.“ *Journal of Language and Politics* 14(1): 87-109.

Wodak, R. a Krzyzanowski, M. 2017. „Right-wing populism in Europe & USA Contesting politics & discourse beyond ‘Orbanism’ and ‘Trumpism.’“ *Journal of Language and Politics* 16 (4): 471–484.